

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Katowice, dnia 30 grudnia 2024 r.

Poz. 9063

UCHWAŁA NR 49(IX)24 RADY GMINY PORAJ

z dnia 19 grudnia 2024 r.

w sprawie uchwalenia Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1465 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1292), po uzyskaniu pozytywnej opinii Nr C-NR.5120.4.2024 z dnia 19 listopada 2024 r. Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Rada Gminy Poraj uchwala, co następuje:

§ 1. Uchwala się Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028, w brzmieniu określonym w Załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Poraj.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

Przewodnicząca Rady Gminy Poraj

Ewa Masłoń

Załącznik do uchwały Nr 49(IX)24
Rady Gminy Poraj
z dnia 19 grudnia 2024 r.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Poraj 2024

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Zamawiający:

Gmina Poraj
ul. Jasna 21
42-360 Poraj

Wykonawca:

Westmor Consulting Urszula Wódkowska
Biuro: ul. Królewiecka 27, 87-800 Włocławek
Siedziba: ul. 1 Maja 1A, 87-704 Bądkowo

Zespół autorów pod kierownictwem
Karoliny Drzewieckiej – Kierownika Projektu:
Joanna Kaszubska – Konsultant
Mateusz Grzelak – Analityk

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Spis treści

Spis treści.....	3
1. Wstęp.....	4
2. Podstawa prawna opracowania programu opieki nad zabytkami.....	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	6
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	7
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	7
4.2. Relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	9
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	11
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie Gminy Poraj (analiza dokumentów programowych gminy).....	11
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy.....	23
5.2.1. Zarys historii obszaru Gminy.....	24
5.2.2. Krajobraz kulturowy.....	26
5.2.3. Zabytki nieruchome.....	35
5.2.4. Zabytki ruchome.....	35
5.2.5. Zabytki archeologiczne.....	36
5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	38
5.2.7. Dziedzictwo niematerialne.....	39
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	44
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	45
5.4.1 Stan zachowania zabytków znajdujących się Gminnej Ewidencji Zabytków.....	46
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla Gminy.....	48
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego – analiza szans i zagrożeń.....	50
7. Założenia programowe.....	52
7.1. Priorytet programu opieki nad zabytkami.....	52
7.2. Kierunki działań i zadania programu opieki.....	52
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami.....	56
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....	56
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.....	58
11. Załączniki.....	60
Spis tabel i rysunków.....	64
Spis załączników.....	64

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

1. Wstęp

Dziedzictwo kulturowe stanowi dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, a także dorobek czasów współczesnych. Jest to wartość materialna i niematerialna określająca nasze pochodzenie i kulturę. Na dorobek ten składają się zarówno elementy przyrodnicze, jak również wytwory i osiągnięcia cywilizacyjne ludzkości, m.in. w zakresie nauki, sztuki, architektury czy techniki. Elementem dziedzictwa kulturowego są zabytki, w tym: zabytki ruchome, zabytki nieruchome oraz zabytki archeologiczne. Są one nie tylko cennym źródłem informacji nt. życia naszych przodków, ale również ważnym elementem rozwoju społeczno-gospodarczego, bowiem bogate i różnorodne dziedzictwo kulturowe stanowi istotną dla rozwoju lokalnych samorządów atrakcję turystyczną. Dziedzictwo kulturowe jest zatem fundamentem tożsamości danej społeczności, dlatego ważna jest jego ochrona w celu zachowania tego dorobku dla przyszłych pokoleń.

Obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami wynika z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przyjęty w formie uchwały program stanowi element polityki samorządowej i służy podejmowaniu działań w zakresie inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, a także promowania dziedzictwa kulturowego. Powinien być narzędziem mającym na celu eksponowanie walorów krajobrazu kulturowego, jak również wykorzystanie dorobku kulturowego na cele społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Głównym odbiorcą programu jest lokalna społeczność, w tym właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych, ale także wszyscy mieszkańcy danej jednostki samorządu terytorialnego, którzy poprzez swoją działalność, wpływają na zachowanie i pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego danego obszaru.

Celem opracowania Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028 jest dążenie do poprawy stanu zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego, a przez to zachowanie piękna krajobrazu kulturowego. Program ma pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe Gminy Poraj. Wskazane w Programie działania są skierowane na poprawę stanu zabytków oraz zwiększenie dostępności dla mieszkańców i turystów. Głównymi odbiorcami niniejszego dokumentu są mieszkańcy gminy, którzy bezpośrednio odczuwają efekty jego wdrażania. Poprzez działania edukacyjne, realizacja Programu może budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości oraz zacieśnia procesy integracyjne w społeczności lokalnej.

Reasumując, przedmiotem niniejszego opracowania jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy, a celem jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

2. Podstawa prawna opracowania programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i opracowania programu opieki nad zabytkami jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292). Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków.

Ustawa wprowadza obowiązek sporządzania programów przez samorządy, zarówno na szczeblu wojewódzkim, powiatowym, jak i gminnym. W myśl art. 87 ustawy, programy opieki nad zabytkami opracowywane są na 4 lata i mają na celu w szczególności:

1. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
2. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
3. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
4. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
5. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
6. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z realizacji programu zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) co 2 lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

W poprzednich latach gmina nie posiadała obowiązującego Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Poraj. Gmina opiekę nad zabytkami realizowała przede wszystkim w formie działań z zakresu utrzymania i eksploatacji obiektów zabytkowych i kulturowych oraz popularyzacji

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

wiedzy, edukacji, historii i dziedzictwa kulturowego najbliższego regionu wśród mieszkańców i turystów.

Gmina Poraj posiada Gminną Ewidencję Zabytków która została przyjęta zarządzeniem nr 6/2016 Wójta Gminy Poraj z dnia 28 stycznia 2016 r. oraz zarządzeniem nr 37/2018 Wójta Gminy Poraj z dnia 10 września 2018 r. do Gminnej Ewidencji Zabytków włączone zostały zabytki położone przy ul. Kolejowej 6 w Poraju.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki w Polsce objęte zostały ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Art. 5 Konstytucji RP brzmi: *„Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”*. Zaś w art. 6 ust. 1 Konstytucji RP czytamy: *„Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”*. Natomiast art. 86 Konstytucji RP wskazuje, że *„każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie”*.

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest wspomniana ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292). Ustawa określa m.in. przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi. Zgodnie z art. 3 ww. ustawy zabytek to *„nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”*. Zabytki dzielą się na trzy zasadnicze grupy:

- zabytki nieruchome – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości;
- zabytki ruchome – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych;
- zabytki archeologiczne – zabytki nieruchome, będące powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożone z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytki ruchome, będące tym wytworem.

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. Zadania publiczne o charakterze ponadgminnym określa ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2024 poz. 1465 ze zm.).

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Z punktu widzenia niniejszego opracowania istotne jest uwzględnienie innych uregulowań prawnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, które znajdują się w wielu obowiązujących ustawach, w tym w:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2024 poz. 1130),
- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. 2024 poz. 725, ze zm.),
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2024 poz. 54, ze zm.),
- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2024 poz. 1478),
- ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. 2024 poz. 1145),
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. 2024 poz. 87),
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. 2024 poz. 1491).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. 2022 poz. 385),
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2022 poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2020 poz. 164, ze zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023 – 2026

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023 – 2026 przyjęty został uchwałą Rady Ministrów nr 242 z dnia 8 grudnia 2023 r.

Celem programu jest zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii. Dokument jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Najważniejszymi celami programu są:

- Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:
 - model i system wartościowania zabytków;

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

- plany zarządzania dla pomników historii;
 - wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
 - system bezpieczeństwa zabytków;
 - projektowanie konserwatorskie.
- Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:
- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
 - opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.
- Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:
- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
 - digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
 - rozwój portalu zabytek.pl.
- Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:
- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
 - kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
 - wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.
- Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:
- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
 - warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
 - wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
 - inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Cele Gminy Poraj w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego są spójne z celami na szczeblu krajowym.

Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Dokument został przyjęty uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. w sprawie przyjęcia "Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030"

Głównym celem Strategii jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja celu głównego będzie odbywała się poprzez następujące cele szczegółowe oraz priorytety:

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Cel szczegółowy 1 – Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne.

- Priorytet 1.1. Usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami,
- Priorytet 1.2. Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.

Cel szczegółowy 2 – Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich.

- Priorytet 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- Priorytet 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.
- Priorytet 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- Priorytet 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- Priorytet 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Cel szczegółowy 3 – Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne.

- Priorytet 3.1. Wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju,
- Priorytet 3.2. Rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych,
- Priorytet 3.3. Wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

Założenia Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028 wpisują się w cele i założenia przyjęte w powyższym Programie, głównie poprzez realizację celu szczegółowego 2, odnoszącego się do wzmocnienia roli kultury.

4.2. Relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” została uchwalona przez Sejmik Województwa Śląskiego uchwałą nr VI/24/1/2020 z dnia 19 października 2020 r.

Strategia zakłada 4 cele strategiczne:

- Cel strategiczny A: Województwo śląskie regionem odpowiedzialnej transformacji gospodarczej,
- Cel strategiczny B: Województwo śląskie regionem przyjaznym dla mieszkańca,
- Cel strategiczny C: Województwo śląskie regionem wysokiej jakości środowiska i przestrzeni,
- Cel strategiczny D: Województwo śląskie regionem sprawnie zarządzanym.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Założenia zawarte w niniejszym Programie są spójne i wpisują się w cele strategiczne zawarte w Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego. Przede wszystkim z celem B, celem operacyjnym B.2. Aktywny mieszkaniec, który zakłada promowanie, upowszechnianie i ochronę dziedzictwa kulturowego.

Należy zatem wskazać, że cele strategiczne i kierunki działań uwzględniają potrzebę wsparcia ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego na terenie województwa śląskiego, przez co założenia Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj są spójne z planami strategicznymi na szczeblu wojewódzkim.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+

Plan uchwalony został uchwałą nr V/26/2/2016 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 29 sierpnia 2016 r. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa stanowi podstawowe narzędzie do kształtowania przez samorząd wojewódzki regionalnej polityki przestrzennej.

Cele, kierunki i działania realizujące wizję przestrzennego rozwoju regionu stanowią odpowiedź na zdefiniowane wcześniej wyzwania: konkurencyjność, spójność, równoważenie rozwoju, w odniesieniu do czterech obszarów priorytetowych określonych w Strategii „Śląskie 2020+”:

- nowoczesna gospodarka,
- szanse rozwojowe mieszkańców,
- przestrzeń,
- relacje z otoczeniem.

Celami polityki przestrzennej województwa są:

- Nowoczesna Gospodarka – promocja gospodarczego wzrostu i innowacji,
- Szanse Rozwoju Mieszkańców – zapewnienie mieszkańcom dostępu do usług publicznych,
- Przestrzeń – zrównoważone wykorzystywanie zasobów środowiska naturalnego i kulturowego,
- Relacje z Otoczeniem – infrastrukturalne powiązania regionu.

Cele Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego są spójne z Programem Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj, szczególnie

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028 jest spójny z celem „Przestrzeń” Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+, który zakłada zrównoważoną przestrzeń województwa godzącą interesy użytkownika terenu z wymogami jego ochrony, z prawidłowo funkcjonującym systemem ekologicznym,

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

uwzględniającym zachowanie różnorodności biologicznej i georóżnorodności, harmonijnie ukształtowanym krajobrazem kulturowym, zapewniająca obecnemu i przyszłym pokoleniom wysoką jakość życia.

Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim na lata 2022-2025

Program przyjęty został uchwałą nr VI/43/9/2022 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 25 kwietnia 2022 r.

Celem nadrzędnym Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim na lata 2022-2025 jest: Harmonijne zarządzanie Krajobrazem Kulturowym oraz Optymalne Zachowanie Autentycznego Materialnego i Niematerialnego Dziedzictwa Wspomaga Budowę Kapitału Społecznego oraz Rozwoju Gospodarczego Województwa i Promocji Regionu w Kraju i na Świecie.

Zgodnie z powyższym celem, wyróżnione zostały 2 cele strategiczne:

- Cel strategiczny I: Zrównoważone zachowanie dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) i włączenie go w zarządzanie procesami gospodarczymi,
- Cel strategiczny II: Kształtowanie pozytywnego klimatu dla instytucji i włączenia społecznego w opiekę nad dziedzictwem kulturowym regionu.

Polityka Samorządu Województwa Śląskiego w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego ma na celu zintegrowanie działań w kierunku ochrony przestrzeni kulturowej, harmonizując je z ogólnym planem rozwoju regionu i strategią zrównoważonego zagospodarowania województwa. Priorytetem tej polityki jest udzielanie wsparcia dla ochrony zarówno materialnych, jak i niematerialnych zasobów kultury. Istotnym aspektem jest również łączenie działań podejmowanych na poziomie lokalnym ze strategicznymi planami Samorządu Województwa Śląskiego dotyczącymi ochrony obiektów zabytkowych i elementów dziedzictwa kulturowego w regionie. Inicjatywy podejmowane przez Gminę Poraj są zgodne i spójne z wytycznymi na poziomie wojewódzkim.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie Gminy Poraj (analiza dokumentów programowych gminy)

Strategia Rozwoju Gminy Poraj na lata 2016-2026

Dokument przyjęty został uchwałą nr 186(XXIII)16 Rady Gminy Poraj z dnia 16 września 2016 r.

Wizja rozwoju gminy brzmi następująco: Aktywni i przedsiębiorczy mieszkańcy oraz prężnie funkcjonująca strefa inwestycyjna atrybutem turystycznym Gminy Poraj.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

W Strategii określone zostały następujące cele:

- Cel 1. Turystyczna Gmina Poraj:
 - 1.1. Środowisko naturalne Gminy Poraj atrakcją Jury:
 - 1.1.1. Powstanie ścieżek rowerowych wraz z infrastrukturą towarzyszącą,
 - 1.1.2. Ograniczenie niskiej emisji oraz zanieczyszczeń środowiska naturalnego,
 - 1.1.3. Integracja i aktywizacja społeczności lokalnej wokół Zalewu Porajskiego.
 - 1.2 Rozwinięta baza okołoturystyczna promocją Gminy Poraj:
 - 1.2.1 Powstanie bazy rekreacyjnej, sportowej i kulturowej,
 - 1.2.2 Organizacja przemysłu turystycznego, wykorzystujące naturalne walory turystyczne regionu,
 - 1.2.3 Zapewnienie ładu przestrzennego wokół Zalewu Porajskiego.
- Cel 2. Gmina Poraj z klimatem przedsiębiorczości:
 - 2.1. Zwiększenie nakładów inwestycyjnych:
 - 2.1.1 Przygotowanie terenów inwestycyjnych,
 - 2.1.2 Tworzenie klimatu do inwestowania,
 - 2.2 Wzrost przedsiębiorczości i aktywności mieszkańców:
 - 2.2.1 Rozwój przedsiębiorczości i aktywności lokalnej,
 - 2.2.2 Wysoka jakość świadczonych usług publicznych,
 - 2.2.3 Aktywizacja społeczna i gospodarcza mieszkańców Gminy Poraj.
- Cel 3. Gmina Poraj bezpieczna mieszkańcom:
 - 3.1 Poprawa bezpieczeństwa publicznego Gminy Poraj:
 - 3.1.1 Poprawa stanu bezpieczeństwa wokół dróg i obiektów użyteczności publicznej.

W niniejszej Strategii rozwoju brak jest zapisów odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego i obiektów zabytkowych. Celem poruszającym najbliżej kwestie kultury jest cel szczegółowy 1.2 Rozwinięta baza okołoturystyczna promocją Gminy Poraj, w którym wskazano na realizację działań dotyczących pielęgnacji oraz ochrony dziedzictwa kulturowego. Ten jednak oparty został na naturalnych walorach turystycznych regionu (zasobie leśnym, zbiorniku wodnym w Poraju, sąsiedztwie Jury itd.), a nie na walorach zabytkowych – zasobach dziedzictwa i krajobrazu kulturowego. Wobec powyższego stwierdza się, iż Strategia Rozwoju Gminy Poraj wymaga konieczności ujęcia w niej zagadnień dotyczących ochrony i promocji istniejących na obszarze gminy zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Poraj

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego uchwalone zostało przez Rady Gminy Poraj uchwałą nr 183(XXIII)20 z dnia 22 grudnia 2020 r.

Dokument ten określa kierunki działań w zakresie różnych funkcji działalności Gminy, w tym m.in. funkcji kulturowych. W Studium wskazano obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Określone zostały strefy ochrony konserwatorskiej w poszczególnych miejscowościach i odpowiadające im wymogi konserwatorskie.

Przedsięwzięcia planowane w Programie opieki nad zabytkami dla Gminy Poraj są spójne ze założeniami Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i określonymi w nim kierunkami dotyczącymi rozwoju i zagospodarowania przestrzennego Gminy Poraj, w szczególności z zakresu ochrony wartości kulturowych. Wobec powyższego należy stwierdzić, że Program opieki nad zabytkami dla Gminy Poraj jest spójny ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Poraj.

Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Poraj

Na terenie Gminy Poraj obowiązuje 13 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, pokrywających około 95% powierzchni gminy, w których zawarte zostały ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Większość planów miejscowych z obszaru gminy, z uwagi na nie występowanie obszarów lub obiektów podlegających ochronie dziedzictwa kulturowego i zabytków, nie posiada zapisów odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Wyjątkiem jest plan miejscowy przyjęty uchwałą nr 367(LI)18 z dnia 27 września 2018 r. oraz plan miejscowy przyjęty uchwałą nr 19(VI)15 z 27 lutego 2015 r. Pierwszy obejmuje teren po eksploatacji szybikowej rudy żelaza, co znalazło odzwierciedlenie w zapisach planu, wobec czego nie wymaga on zmiany zapisów powyższym w zakresie. Natomiast drugi wymaga zmiany pod kątem aktualizacji obiektów zabytkowych zlokalizowanych na obszarze planu miejscowego, które ujęte zostały w Gminnej Ewidencji Zabytków przyjętej zarządzeniem nr 6/2016 Wójta Gminy Poraj z dnia 28 stycznia 2016 r. oraz rozszerzonej zarządzeniem nr 6/2016 Wójta Gminy Poraj z dnia 10 września 2018 r., a więc już po przyjęciu planu.

Ocenia się, że po dokonaniu wskazanych aktualizacji zapisy odnoszące się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, w miejscowych planach

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

zagospodarowania przestrzennego, będą wystarczające i umożliwią ochronę zabytków w dostateczny sposób.

Wykaz obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego zamieszczono w tabeli poniżej.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Tabela 1. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania miejscowego na terenie gminy Poraj

Lp.	Uchwała	Zapisy odnoszące się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej	Ocena zapisów
1.	Uchwała nr 79(XII)2007 z dnia 29 listopada 2007 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Poraj dla terenu położonego w sołectwie Gęzyn	<i>Brak zapisów odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.</i>	Na obszarze objętym planem nie występują obszary lub obiekty podlegające ochronie dziedzictwa kulturowego i zabytków wobec czego plan miejscowy nie wymaga zmiany zapisów powyższym w zakresie.
2.	Uchwała nr 80(XII)2007 z dnia 29 listopada 2007 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Poraj dla terenu położonego w sołectwie Jastrząb	<i>Brak zapisów odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.</i>	Na obszarze objętym planem nie występują obszary lub obiekty podlegające ochronie dziedzictwa kulturowego i zabytków wobec czego plan miejscowy nie wymaga zmiany zapisów powyższym w zakresie.
3.	Uchwała nr 216(XL)2010 z dnia 31 marca 2010 r. w sprawie uchwalenia zmiany fragmentu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Poraj w sołectwie Choroń	<i>Brak zapisów odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.</i>	Na obszarze objętym planem nie występują obszary lub obiekty podlegające ochronie dziedzictwa kulturowego i zabytków wobec czego plan miejscowy nie wymaga zmiany zapisów powyższym w zakresie.
4.	Uchwała nr 56(XI)2011 z dnia 30 czerwca 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Poraj w sołectwie Żarki Letnisko przy ul. Prostej - ul. Porajskiej	<i>Brak zapisów odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.</i>	Na obszarze objętym planem nie występują obszary lub obiekty podlegające ochronie dziedzictwa kulturowego i zabytków wobec czego plan miejscowy nie

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Lp.	Uchwała	Zapisy odnoszące się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej	Ocena zapisów
			wymaga zmiany zapisów powyższym w zakresie.
5.	Uchwała nr 134(XX)2012 z dnia 21 marca 2012 r. w sprawie: sporządzenia zmiany fragmentu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Poraj w sołectwie Masłońskie	<i>Brak zapisów odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.</i>	Na obszarze objętym planem nie występują obszary lub obiekty podlegające ochronie dziedzictwa kulturowego i zabytków wobec czego plan miejscowy nie wymaga zmiany zapisów powyższym w zakresie.
6.	Uchwała nr 148(XXII)2012 z dnia 31 maja 2012 r. w sprawie: sporządzenia zmiany fragmentu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy przy ul. 3-go Maja w Poraju	<i>Brak zapisów odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.</i>	Na obszarze objętym planem nie występują obszary lub obiekty podlegające ochronie dziedzictwa kulturowego i zabytków wobec czego plan miejscowy nie wymaga zmiany zapisów powyższym w zakresie.
7.	Uchwała nr 19(VI)15 z 27 lutego 2015 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Poraj zatwierdzonego uchwałą nr 248(XXXIV)2013 Rady Gminy Poraj z dnia 21 marca 2013 r.	<p>§ 4.</p> <p>3. W zakresie ograniczeń w zagospodarowaniu terenu obowiązuje zakaz:</p> <p>6) umieszczania tablic i urządzeń reklamowych na obiektach wpisanych do rejestru zabytków, w strefach ochrony konserwatorskiej za wyjątkiem tablic informujących o obiekcie,</p> <p>7) umieszczania reklam na pomnikach, miejscach pamięci narodowej, cmentarzach.</p> <p>§ 35.</p> <p>1. Obowiązuje ochrona następujących obszarów i obiektów, poddanych pod ochronę na podstawie ustawy o ochronie dóbr kultury będące w Rejestrze Zabytków Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,</p> <p>a) Park w Choroni (nr A/103/78 w rejestrze zabytków byłego woj. częstochowskiego),</p> <p>b) Kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela w Choroni (nr A/104/78),</p> <p>2. Chronione na podstawie planu miejscowego, gdzie:</p> <p>P o r a j</p> <p>a) Budynki kolejowe murowane, ul. Kolejowa 1, 3 i 5 (ok. 1920-30 r.),</p>	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wymaga zmiany pod kątem aktualizacji obiektów zabytkowych zlokalizowanych na obszarze planu miejscowego, które ujęte zostały w Gminnej Ewidencji Zabytków przyjętej zarządzeniem nr 6/2016 Wójta Gminy Poraj z dnia 28 stycznia 2016 r. oraz rozszerzonej zarządzeniem nr 6/2016 Wójta Gminy Poraj z dnia 10 września 2018 r.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Lp.	Uchwała	Zapisy odnoszące się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej	Ocena zapisów
		<p>b) Dom drewniany przy ul. 3 Maja nr 26, c) Dom murowany przy ul. 3 Maja nr 13 (1929 r.), d) Dom murowany przy ul. Mickiewicza 2, e) Dom drewniany przy ul. Mickiewicza 10 (1930 r.), f) Dom murowany przy ul. Piłsudskiego (ob. GOK), g) Dom murowany przy ul. Piłsudskiego 6 (lata 30-te XX w.), h) Dom drewniany ul. Jasna 7 (1925-30 r.), i) Dom drewniany ul. Leśna 5, j) Cmentarz parafialny Rzymskokatolickiej Parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Poraju (lata 20-te XX w.),</p> <p>C h o r o ń k) Plebania murowana ul. Częstochowska 3, l) Kaplica św. Mikołaja (Floriana) ul. Wolności, m) Budynek murowany w ogrodzeniu kościoła parafialnego p.w. Św. Jana Chrzciciela (początek XX w.), n) Cmentarz parafialny Rzymskokatolickiej Parafii p.w. Św. Jana Chrzciciela.</p> <p>D z i e r ż n o o) Kapliczka drewniana przy ul. Okrężnej,</p> <p>G ę z y n p) Kapliczka, q) Dom drewniany nr 46,</p> <p>Ż a r k i L e r n i s k o r) Dom drewniany ul. Kąpielowa (ob. sklep), s) Cmentarz parafialny Rzymskokatolickiej Parafii p.w. Św. Jana Chrzciciela (ok. 1940 r.),</p> <p>M a s ł o ń s k i e t) Dom drewniany ul. Sportowa, u) pozostałości parku pofabrycznego.</p> <p>3. Dla budynków i obiektów ustala się: 1) nakazy: a) ochrony, konserwacji i rewitalizacji,</p>	

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Lp.	Uchwała	Zapisy odnoszące się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej	Ocena zapisów
		<p>b) utrzymanie lub przywrócenie historycznego wyglądu, kompozycji i detalu w tym:</p> <ul style="list-style-type: none"> • gabarytów, spadków dachu i konstrukcji obiektu, • kompozycji elewacji w tym skali i proporcji otworów okiennych i drzwiowych, ich rozmieszczenia oraz ich podziałów, • materiałów elewacyjnych oraz pokryć dachowych, • detalu rzeźbiarskiego i architektonicznego, <p>2) zakazy:</p> <p>a) umieszczania na elewacjach reklam wielkogabarytowych;</p> <p>4. Dla obszarów ustala się:</p> <p>1) zachowania, rewaloryzacji, odtworzenia historycznych:</p> <p>a) układów alejek, ścieżek, placów,</p> <p>b) elementów małej architektury,</p> <p>c) kompozycji zieleni,</p> <p>2) ujednoczenia stylistyki nowych elementów małej architektury, oświetlenia, nawierzchni itp., w przypadku rewaloryzacji kompozycji zieleni parku stosowania gatunków zgodnych z trendami.</p> <p>5. Wyznacza się obszary posiadające wartość kulturową chronione strefami ochrony konserwatorskiej:</p> <p>1) strefy ochrony konserwatorskiej:</p> <p>a) strefa „A” pełnej ochrony konserwatorskiej, obejmująca obszar:</p> <ul style="list-style-type: none"> – „A1” – wokół Kościoła Parafialnego p.w. Św. Jana Chrzciciela w Choroni: <ul style="list-style-type: none"> • zakaz przekształceń, dopuszcza się lokalizację obiektów małej architektury związanych z podstawowym przeznaczeniem terenu, • zakaz usuwania starodrzewu, poza drzewami chorymi i zagrażającymi bezpieczeństwu, • zastosowanie materiałów tradycyjnych /naturalnych- kamień- np. wapień, drewno/ dla wykończenia zewnętrznego, zakaz stosowania płaskich dachów, gabaryty i forma obiektów dostosowana do historycznej zabudowy oraz krajobrazu, zachowanie wartościowych zadrzewień nie objętych dotychczas żadną formą ochrony, <p>b) strefa „B” pośredniej ochrony konserwatorskiej, obejmująca obszary:</p> <ul style="list-style-type: none"> – „B1” układ przestrzenny sołectwa Żarki Letnisko <ul style="list-style-type: none"> • zastosowanie materiałów tradycyjnych /naturalnych- kamień np. wapień, drewno/ dla wykończenia zewnętrznego, zakaz stosowania płaskich dachów, 	

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Lp.	Uchwała	Zapisy odnoszące się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej	Ocena zapisów
		<p>stosowanie gabarytów i form obiektów dostosowanych do historycznej zabudowy,</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymóg zachowania wyznaczonego w latach 30. rozplanowania miejscowości oraz wielkości działek, • ograniczenie do niezbędnego minimum, związanego z lokalizacją zabudowy, wycinki drzew na działkach budowlanych, <p>– „B2” cmentarz w Żarkach Letnisko, „B6” cmentarz w Choroniu oraz „B8” cmentarz w Poraju,</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymóg zachowania historycznego układu cmentarza, • zalecenie nawiązywania nowych nagrobków, bryłą i kształtem do zabytkowych, • zakaz usuwania starodrzewu, poza drzewami chorymi i zagrażającymi bezpieczeństwu, • wymóg konserwacji zachowanych zabytkowych obiektów architektonicznych i ogrodzeń (w wypadku poszerzania cmentarza dopuszcza się wykonanie w istniejącym zabytkowym ogrodzeniu furtek prowadzących do nowej części), • wymóg pozostawienia "in situ" historycznych nagrobków, powstałych przed 1939 r. <p>– „B3” park – zespół podworski w Choroniu, z podstrefami:</p> <p>– „B3a” obszar dopuszczalnej lokalizacji zabudowy strefy B3,</p> <p>– „B3b” obszar objęty zakazem zabudowy kubaturowej oraz odtworzeniem zieleni parkowej i sadu z udziałem gatunków rodzimych,</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymóg utrzymania historycznego rozplanowania zespołu, w tym lokalizacji ewentualnych nowych obiektów zgodnie z układem historycznym lub rozmieszczenie obiektów w sposób nawiązujący do tradycyjnego rozplanowania zespołów dworskich, • ograniczenie wysokości nowych obiektów do 1,5 kondygnacji /z poddaszem/ i 4,0 m od średniego poziomu terenu do okapu, z wymogiem stosowania dachów wysokich, symetrycznych, • wymóg stosowania tradycyjnych materiałów wykończeniowych /naturalnych- kamień np. wapień, drewno/, • zakaz usuwania starodrzewu, z wyjątkiem drzew chorych, suchych i zagrażających bezpieczeństwu, • wymóg opracowania kompleksowego projektu zagospodarowania dla całego terenu przed podjęciem jakichkolwiek prac, <p>– „B4” i „B5” aleje: lipowa i kasztanowo-robiniowa:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zakaz usuwania starodrzewu, • wymóg usunięcia zakrzaczeń i zadrzewień (w granicach alei) niezgodnych z układem historycznym, 	

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Lp.	Uchwała	Zapisy odnoszące się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej	Ocena zapisów
		<ul style="list-style-type: none"> • w wypadku uzupełniania ubytków – wymóg zachowania jednorodności gatunkowej i tradycyjnego rozstawu drzew, • zaleca się uzupełnianie alei nowymi nasadzeniami złożonymi z kasztanowców i robinii, <p>– „B7” park pofabryczny w Masłońskim</p> <p>c) zakaz zabudowy, dopuszcza się lokalizację obiektów małej architektury, tradycyjnych w wyrazie,</p> <p>d) zachowanie starodrzewu i uporządkowanie wg odrębnej dokumentacji,</p> <p>e) strefa „K” - ochrony krajobrazu</p> <p>– „K1” strefa ochrony krajobrazu kulturowego – obszaru po eksploatacji szybikowej rudy żelaza</p> <ul style="list-style-type: none"> • postulat zachowania śladów eksploatacji w postaci niskich hałd, <p>– „K2” i „K3” – strefy ochrony krajobrazu kulturowego – drogi historyczne</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymóg zachowania przebiegu dróg w terenie w wypadku prowadzenia procesów scaleniowych, modernizacji układu komunikacyjnego itp., • postulat uczytelnienia nasadzeniami o tradycyjnym składzie gatunkowym, <p>f) Strefa „E” – ekspozycji</p> <p>– „E1” strefa ochrony ekspozycji I,</p> <ul style="list-style-type: none"> • dopuszcza się zabudowę mieszkaniową, o niskiej intensywności zabudowy /z dopuszczeniem podpiwniczenia/, bez budynków gospodarczych na zapleczu, • ograniczenie wysokości nowych obiektów do 1.5 kondygnacji i 4.0 m od średniego poziomu terenu do okapu, z wymogiem stosowania symetrycznych, w układzie kalenicowym o kącie nachylenia 30°- 42°, • wymóg stosowania tradycyjnych materiałów wykończeniowych /naturalnych-kamień np. wapień, drewno/, • wymóg ujednoczenia ogrodzeń od strony ul. Szkolnej, Partyzantów, alei kasztanowo-robiniowej i lipowej, <p>– „E2” i „E3” strefy ochrony ekspozycji II i III</p> <ul style="list-style-type: none"> • zakaz wprowadzania zabudowy kubaturowej, urządzeń technicznych jako dominant przestrzennych oraz zieleni wysokiej, w tym plantacji przemysłowych, <p>g) Strefa “OW” obserwacji archeologicznej</p> <p>– OW strefa obserwacji archeologicznej</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymóg prowadzenia wszelkich prac naruszających strukturę gruntu (poza pracami polowymi) oraz zadrzewień pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. 	

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Lp.	Uchwała	Zapisy odnoszące się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej	Ocena zapisów
8.	Uchwała nr 270(XXXVI)2013 z dnia 16 maja 2013 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Poraj w sołectwie Jastrząb	<i>Brak zapisów odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.</i>	Na obszarze objętym planem nie występują obszary lub obiekty podlegające ochronie dziedzictwa kulturowego i zabytków wobec czego plan miejscowy nie wymaga zmiany zapisów powyższym w zakresie.
9.	Uchwała nr 353(XLVI)2013 z dnia 30 grudnia 2013 r. w sprawie: zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Poraj w sołectwie Poraj	<i>Brak zapisów odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.</i>	Na obszarze objętym planem nie występują obszary lub obiekty podlegające ochronie dziedzictwa kulturowego i zabytków wobec czego plan miejscowy nie wymaga zmiany zapisów powyższym w zakresie.
10.	Uchwała nr 20(VI)15 z dnia 27 lutego 2015 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Poraj w sołectwie Choroń	<i>Brak zapisów odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.</i>	Na obszarze objętym planem nie występują obszary lub obiekty podlegające ochronie dziedzictwa kulturowego i zabytków wobec czego plan miejscowy nie wymaga zmiany zapisów powyższym w zakresie.
11.	Uchwała nr 21(VI)15 z dnia 27 lutego 2015 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Poraj w sołectwie Masłońskie	<i>Brak zapisów odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.</i>	Na obszarze objętym planem nie występują obszary lub obiekty podlegające ochronie dziedzictwa kulturowego i zabytków wobec czego plan miejscowy nie wymaga zmiany zapisów powyższym w zakresie.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Lp.	Uchwała	Zapisy odnoszące się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej	Ocena zapisów
12.	Uchwała nr 367(LI)18 z dnia 27 września 2018 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Poraj - Etap I	<p>§ 4.</p> <p>2. Ustala się następujące zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego:</p> <p>1) obejmuje się strefą „K” - ochrony krajobrazu kulturowego teren po eksploatacji szybikowej rudy żelaza, zgodnie z rysunkiem planu;</p>	Obszar objęty planem obejmuje teren po eksploatacji szybikowej rudy żelaza, co znalazło odzwierciedlenie w zapisach planu, wobec czego nie wymaga on zmiany zapisów powyższym w zakresie.
13.	Uchwała nr 8(II)18 z dnia 30 listopada 2018 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Poraj - Etap II	<i>Brak zapisów odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.</i>	Na obszarze objętym planem nie występują obszary lub obiekty podlegające ochronie dziedzictwa kulturowego i zabytków wobec czego plan miejscowy nie wymaga zmiany zapisów powyższym w zakresie.

Źródło: <https://poraj.e-mapa.net/> (dostęp: 27.12.2023 r.)

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy

Zgodnie z ustalonym podziałem administracyjnym Polski, Gmina Poraj znajduje się w granicach województwa śląskiego w powiecie myszkowskim. Siedzibą władz gminy jest miejscowość Poraj. Pod względem etnograficznym gmina położona jest na ziemi krakowskiej, która zaliczana jest do Małopolski.¹

W roku 2022 powierzchnia gminy wynosiła 5 704 ha (57 km²). W tym samym roku jej populacja wynosiła 10 646 osób, a gęstość zaludnienia kształtowała się na poziomie 186,6 os./km².²

Gmina usytuowana jest 15 km na południowy wschód od Częstochowy i posiada korzystne położenie komunikacyjne względem aglomeracji śląskiej oraz takich miast jak Opole czy Częstochowa. Obszar gminy przecina droga wojewódzka nr 791, a 10 km na zachód przebiega droga krajowa nr 91, łącząca północ Polski z południem: Gdańsk–Łódź–Częstochowa–Katowice–Cieszyn. Ponadto, przez obszar gminy przebiega magistrała kolejowa Warszawa–Katowice. Najbliższe lotniska obsługujące międzynarodowe loty znajdują się w odległości 44 km od miejscowości Poraj, w Pyrzowicach, oraz w odległości 120 km w Balicach.³

Gmina Poraj znajduje się w północno-wschodniej części województwa śląskiego. Zgodnie z regionalizacją fizyczno-geograficzną autorstwa J. Kondrackiego, obszar gminy położony jest na terenie trzech następujących mezoregionów: Wyżyny Częstochowskiej, Obniżenia Górnej Warty oraz Progu Woźnickiego.⁴

Poniżej przedstawiono szczegółowy podział położenia fizyczno-geograficznego.

Tabela 2. Położenie fizyczno-geograficzne Gminy Poraj

Wyszczególnienie	Gmina Poraj		
Megaregion	Pozaalpejska Europa Środkowa		
Prowincja	Wyżyny Polskie		
Podprowincja	Wyżyna Śląsko-Krakowska		
Makroregion	Wyżyna Krakowsko–Częstochowska	Wyżyna Woźnicko-Wieluńska	
Mezoregion	Wyżyna Częstochowska	Obniżenie Górnej Warty	Próg Woźnicki

Źródło: <https://geologia.pgi.gov.pl/> (dostęp: 27.12.2023 r.).

¹ <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-malopolski&l3=krakowskie> (dostęp: 27.12.2023 r.).

² <https://stat.gov.pl/> (dostęp: 27.12.2023 r.).

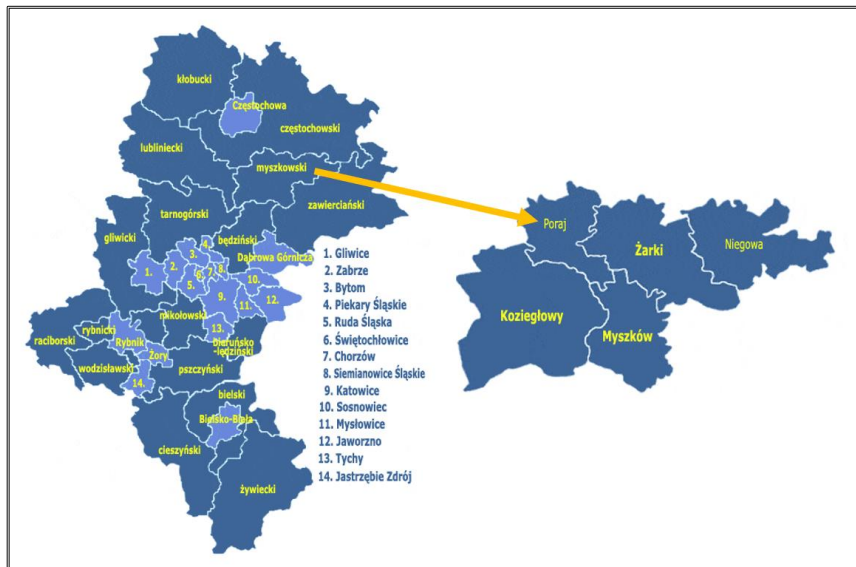
³ *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Poraj*, Załącznik do uchwały nr 183(XXIII)20 Rady Gminy Poraj z dnia 22 grudnia 2020 r., str. 9.

⁴ <https://geologia.pgi.gov.pl/arcgis/apps/MapSeries/index.html?appid=8d14826a895641e2be10385ef3005b3c> (dostęp: 27.12.2023 r.).

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Gmina Poraj podzielona jest na 8 następujących sołectw: Poraj, Choroń, Dębowiec, Żarki Letnisko, Kuźnica Stara, Masłońskie, Gęzyn i Jastrząb.⁵

Rysunek 1. Położenie Gminy Poraj na tle powiatu myszkowskiego i województwa śląskiego

Źródło: <http://gminy.pl/> (dostęp: 27.12.2023 r.).

5.2.1. Zarys historii obszaru Gminy⁶

Badania archeologiczne przeprowadzone w okolicach brzegów Warty wskazują na obecność ludzkich osad od ponad 2 500 lat. Dowodem na to jest odkryte w 1956 r. prahistoryczne cmentarzysko w Rakowie pod Częstochową, które istnieje od ponad 2 500 lat. Istnieją również informacje potwierdzające, że już w II wieku naszej ery prowadzono wytop żelaza z miejscowych rud bagiennych w piecach znanych jako "Dymarki" na tych terenach. Wskazuje to na istnienie górnictwa i hutnictwa, co potwierdza obecność kilku wsi w okolicy o nazwie "Kuźnice".

Miejscowość Poraj została pierwszy raz wspomniana w dokumentach historycznych w 1496 r., na których istnieją pieczęcie z herbem „Poraj”. Na zlecenie króla Jana Olbrachta, Starosta krzepicki Stanisław z Kurozwęk, syn Dobiesława, zakłada w niewielkiej osadzie otoczonej lasami, położonej dwie mile na południe od Częstochowy, stadninę koni. Nadzór nad nią powierzony zostaje Rychcie Grzegorzowi, synowi Macieja, oraz Janowi Kłamrze. Aby podkreślić rangę tej istotnej postaci, osada ta przyjmuje nazwę Poraj, nawiązującą do herbu starosty Stanisława z Kurozwęk. W 1556 r., za panowania króla Zygmunta, ustanowiony

⁵ Statut Gminy Poraj, Załącznik do uchwały nr 3(II)18 Rady Gminy Poraj z dnia 30 listopada 2018 r., Załącznik nr 1 - Mapa gminy z podziałem na sołectwa.

⁶ Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Poraj, Załącznik do uchwały nr 183(XXIII)20 Rady Gminy Poraj z dnia 22 grudnia 2020 r., str. 42-43; <http://www.ugporaj.pl/p,66,historia> (dostęp: 27.12.2023 r.).

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

zostaje pierwszy szlak pocztowy z Krakowa do Krzepic, biegnący przez Olkusz, Kozięglowy i Częstochowę. W Poraju założona zostaje stacja wymiany koni pocztowych, nad którą nadzór sprawuje Stanisław Borzicki, pocztalter królewski.

Za moment rozkwitu Poraju datuje się rok 1846, kiedy to zbudowano kolej znaną wówczas jako "Warszawsko-Wiedeńska". Wraz z budową stacji kolejowej wzniesiono również osiedle o nazwie Poraj, a także domy mieszkalne i gospodarcze dla pracowników kolei i ich rodzin. W kolejnych latach w okolicach stacji zaczęto wznosić kolejne domy. Otaczający lasy Poraj charakteryzował się ubogą glebą, co nie sprzyjało rozwojowi upraw rolnych, a obszary bagienne zajmowały znaczną część terenu. Dlatego też Poraj stał się popularnym miejscem rekreacyjnym, a wielu mieszkańców wynajmowało domki letniskowe ze względu na malownicze otoczenie.

W roku 1862 w Poraju ustanowiona zostaje Poczta. W 1905 roku, dzięki staraniom "Macierzy Szkolnej", powstaje pierwsza szkoła. W 1918 roku Spółka "HANTKE" zakłada pierwszą stałą szkołę czterooddziałową, w której naukę pobierało około 40 uczniów.

W początkowym okresie odrodzonego państwa polskiego administracyjnie Poraj należał do gminy Choroń. Dopiero w 1920 r. utworzono własną gminę. Zarząd gminy mieści się wówczas w domu prywatnym. Do 1 czerwca 1927 roku Poraj należał do powiatu będzińskiego. Dnia 2 czerwca tegoż roku Poraj został przydzielony do powiatu zawierciańskiego. W roku 1932 staraniem księdza dziekana Kańtocha wybudowano kościół i utworzono parafię. W roku 1938 powstał Komitet Budowy Szkoły. Otwarcie szkoły odbyło się 25 września 1939 r., a już 20 lipca 1940 roku zamknięto szkoły w całym powiecie. Ponownie ich otwarcie nastąpiło dopiero 2 maja 1942 przy dwóch nauczycielach. Uczono tylko cztery roczniki. 17 stycznia 1945 r. Niemcy opuścili Poraj, a do miejscowości wkroczyły wojska radzieckie. 3 lutego 1945 roku została zwołana pierwsza konferencja nauczycielska pod przewodnictwem Jana Wyląga. Od dnia 5 lutego prowadzono normalne zajęcia szkolne.

W 1945 roku utworzona została Gminna Rada Narodowa, której siedziba mieściła się w prywatnym budynku. W tym okresie Poraj zaczynał rozwijać się, powstawały fabryki specjalizujące się w produkcji okuć budowlanych, wózków dziecięcych, produktów włókienniczych i innych. Wzniesiono również dziewięć bloków mieszkalnych dla pracowników górnictwa rud żelaza, zamieszkałych przez około 200 rodzin. W celu zaspokojenia potrzeb mieszkańców, doprowadzono wodociąg z Częstochowy. 1 stycznia 1965 roku populacja wyniosła 3 500 osób. Lata 1963-1973 były okresem pozytywnego rozwoju Poraja, obejmującego budowę nowych ulic, chodników oraz instalację nowych punktów oświetlenia ulicznego. Rozwijało się także budownictwo mieszkaniowe indywidualne w bardzo szybkim tempie.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Od 1999 r. gmina należy do województwa śląskiego.

W poniższej tabeli zamieszczono skróconą historię wybranych miejscowości z obszaru gminy.

Tabela 3. Zarys historii wybranych miejscowości z obszaru gminy

Miejscowość	Zarys historii miejscowości
Choroń	Jest najstarszą miejscowością w gminie Poraj. Przekazy informują, że istniała już w XIII w. Przez wieki była własnością wielu rodów szlacheckich m.in. Koziegłowskich, Męcińskich, Myszkowskich, Otwinowskich, Małachowskich. Ze względu na położenie przy średniowiecznym trakcie handlowym z Krakowa do Wielkopolski i pielgrzymkowym na Jasną Górę oraz wydobyciem kopalni z okolicznych złóż (kamień wapienny i rudy żelaza) była jedną z najbogatszych wsi. Na przełomie XIX i XX wieku znaczenie Choroń zaczęło maleć, gdy po wybudowaniu stacji kolejowej, dynamicznie rozwinął się sąsiedni Poraj.
Dębowiec	Powstała jako osada kolonistów niemieckim (w głównej mierze tkaczy) w okresie późnego średniowiecza (w końcu XIV w.) przy dawnym trakcie kupieckim. Na przestrzeni lat jej mieszkańcy trudnili się w wielu pracach m.in. jako drwale czy wypalacze wapna systemem gospodarczym. W XVIII i XIX wieku wieś administracyjnie związana była z Poczesną i Kamienicą Polską, natomiast od lat 20. XX wieku należy do parafii Choroń. Na przestrzeni wieku głównym zajęciem mieszkańców stało się rolnictwo. 2 września 1939 r. na polach Dębowca wojsko polskie stoczyło bitwę z hitlerowskim najeźdźcą.
Masłońskie	Początki osadnictwa na obszarze wsi sięgają czasów średniowiecznych i związane są z wydobywaniem i przerobem rudy żelaza. W XIX w. na terenie miejscowości funkcjonował Piec Masłoński, który przerabiał rudę wydobywaną na terenie Kuźnicy Starej i Ostrowa. W 1880 r. Leon Hassfeld wybudował w Masłońskim fabrykę tektury, która funkcjonowała do lat osiemdziesiątych XX wieku. Obecnie Masłońskie staje się wsią agroturystyczną.
Żarki Letnisko	Wieś założona została jako miasto-ogród w latach 30. XX w. przez Karola i Stefanię Raczyńskich, właścicieli klucza złotopotockiego. Z tego okresu pochodzą drewniane wille „witkiewiczowskie”, kościół p.w. M.B. Nieustającej Pomocy w stylu tyrolskim, willa "Nałęcz", dawne centrum z kąpieliskiem, dawna kawiarnia i skwer z altaną przy przystanku kolejowym. W czasie II wojny światowej wieś była swoistą "sypialnią" dla załogi fabryki Światowid w Myszkowie produkującej wtedy części do samolotów. Obecnie mieszkańcy Żarek Letniska próbują przywrócić rekreacyjno-wypoczynkowy charakter miejscowości.
Kuźnica Stara i Gęzyn	Obie wsie związane były od końca XVI z pozyskiwaniem i przerobem rud żelaza. Miejscowości należały do Księstwa Siewierskiego, a ich ludność zajmowała się hodowlą i uprawą roli. Od lat 70. XX w., szczególnie na terenie Kuźnicy Starej, na brzegach Zalewu Porajskiego, zaczęły powstawać kolonie domków letniskowych.
Jastrzęb	Wieś lokował w 1576 r. na prawie chełmińskim biskup krakowski Piotr Myszkowski. W XVIII wieku w gestii sołtysa Jastrzębia, znajdowały się, oprócz ziemi ornej także łąki, ogrody, sadzawki rybne i młyn. W XIX wieku miejscowość związana była z Kamienicą Polską, Koziegłowami, Kuźnicą i Gęzynom. Rozwój Jastrzębia nastąpił po uruchomieniu stacji kolejowej i w okresie związanym z rozwojem górnictwa rud żelaza. Od lat 70. XX w. zaczął zmieniać się charakter wsi. Dawna funkcja rolnicza zaczęła ustępować funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej związanej z powstaniem Zalewu Porajskiego.

Źródło: <http://www.aktywnyporaj.pl/p,63,atrakcje> (dostęp: 27.12.2023 r.).

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Zachowane zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym wartościowe zabytki, reprezentują istotne dziedziny, które podlegają ochronie prawnej. Stanowią one nie tylko cenne historyczne artefakty, lecz także wyjątkowe obszary o niepowtarzalnych walorach środowiska kulturowego. Ochrona dziedzictwa kulturowego, jest strategicznym celem polityki przestrzennej, mającej na celu zachowanie i promowanie bogactwa dziedzictwa kulturowego, w tym także zabytków. Wprowadzenie skutecznych mechanizmów ochrony tych dóbr ma istotny wpływ na rozwój różnych obszarów regionu, takich jak turystyka, rekreacja, rolnictwo,

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

osadnictwo czy leśnictwo. Zachowanie zabytków jako części dziedzictwa kulturowego przyczynia się do kreowania tożsamości społeczności lokalnych, jednocześnie przyciągając turystów i potencjalnych inwestorów. Kształtowanie środowiska kulturowego staje się kluczowym elementem strategii rozwoju, sprzyjając integracji różnych dziedzin życia społecznego i gospodarczego.

Środowisko kulturowe gminy determinowane jest występowaniem na jej terenie: zabytków archeologicznych, zabytków architektury, założeń parkowych oraz wartości niematerialnych, do których zaliczyć można krajobraz. Warto podkreślić, że zachowane zasoby dziedzictwa kulturowego gminy stanowią wartości podlegające ochronie prawnej i pozwalają tym samym na wyodrębnienie obszarów o istotnych walorach środowiska kulturowego. Ochrona dóbr kultury materialnej i niematerialnej jest celem polityki przestrzennej, a kształtowanie środowiska kulturowego wpływa na rozwój pozostałych dziedzin regionu, takich, jak: turystyka, rekreacja, osadnictwo czy leśnictwo.

Krajobraz

Obszar gminy z południa na północ przecina Dolina Górnej Warty, która wraz z utworzonym w 1978 r. zbiornikiem zaporowym (Zbiornik Poraj) tworzy swoisty mikroklimat i wpływa na dość znaczny obszar gminy. Z gminą Poraj od strony wschodniej graniczy Zespół Jurajskich Parków Krajobrazowych, chroniący cenne wartości przyrodnicze tego obszaru. W pobliżu miejscowości Choron występuje część ostańców i skałek. Od wschodu i północy teren gminy otaczają natomiast duże kompleksy leśne, ciągnące się aż po Częstochowę.⁷

Krajobraz kulturowy często odzwierciedla wartości, przekonania i tradycje społeczności. Twórczość artystyczna, rytuały, obrzędy i legendy związane z przyrodą mogą przekazywać ludziom znaczenie i piękno środowiska naturalnego. Wiele ludów i społeczności wywodzi swoje opowieści i legendy z elementów przyrody. Góry, rzeki, drzewa czy zwierzęta często pełnią ważną rolę w mitologii i folklorze, opowiadając historie o powstaniu, bohaterach czy przekazując wartości kulturowe.

Środowisko przyrodnicze często stanowi również źródło inspiracji dla artystów, poetów, pisarzy i muzyków. Krajobrazy naturalne, takie jak góry, lasy czy rzeki, mogą być przedstawiane w różnych formach sztuki, co wpływa na rozwój kultury i wytworzenie charakterystycznego dziedzictwa artystycznego.

Cmentarze i formy zieleni

Na obszarze gminy występują 3 zabytkowe cmentarze rzymskokatolickie (w Choroni, Poraju i Żarkach-Letnisko) oraz 2 zabytkowe założenia zieleni (w Choroni i Masłońskich). Stan

⁷ <http://ugporaj.pl/p,324,krajobraz> (dostęp: 6.06.2024 r.).

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

zachowania cmentarzy jest dobry – są one czynne, zadbane, o zachowanym pierwotnym układzie przestrzennym. Z kolei stan zachowania parków zieleni ocenić można jako zły. Oba są obecnie jedynie pozostałościami dawnych założeń dworsko-folwarcznych, znacząco zmniejszonych względem pierwotnych granic, niepielęgnowane ulegają postępującej degradacji.

W Choroniu zlokalizowana jest także aleja lipowa o długości ok. 570 m licząca 26 wiekowych drzew, w ustawieniu szpalerowym. W 1999 i 2006 r. dosadzone zostały młode drzewa w miejscu ubytków. Obecnie, łącznie w alei znajduje się 120 drzew. Stan zachowania alei ocenić można jako dobry. Całość jest zadbana, oznakowana z wyznaczonymi miejscami rekreacyjno-wypoczynkowymi i stanowi jeden z punktów turystycznych gminy.

Drogi historyczne

Do krajobrazu kultowego gminy Poraj zaliczyć można wyznaczone w obowiązującym planie miejscowym drogi historyczne. Jest to droga gruntowo-leśna zlokalizowana na północ od miejscowości Gęzyn oraz ul. Częstochowska w Choroni i jej przedłużenie w formie drogi gruntowej w kierunku południowo-wschodnim.

Obszar po eksploatacji szybikowej rudy żelaza

Na terenie gminy zlokalizowany jest także obszar po eksploatacji szybikowej rudy żelaza, który zalicza się do Częstochowskiego Obszaru Rudonośnego. Jest to teren złóż rud żelaza ciągnący się od Zawiercia po Wieluń na długości około 120 kilometrów, przy szerokości złoża od 2 do 20 kilometrów, powstały w środkowym okresie ery mezozoicznej (jura środkowa). Jest to ruda pokładowa o grubości pokładu od 11 do 45 cm. Nad tym pokładem znajduje się też, w niektórych miejscach, ruda kulista, która zalega płycej, tj. od 4 do 25 metrów. Jest to ruda o większej zawartości żelaza i nie wymagająca sprężania. Zalega od grubości 20 cm do 1 metra, lecz tylko gniazdami. Z rudy tej (kulistej) wytapiano żelazo od wieków.⁸

Historyczne układy przestrzenne

Pod względem typu osadnictwa wiejskiego, wg podziału M. Kielczewskiej-Zaleskiej, na obszarze gminy przeważa sieć rzędówek luźnych z osiedlami rozproszonymi. Według podziału H. Szulca, na terenie gminy głównym typem morfogenetycznym osadnictwa wiejskiego są rzędówki oraz w części północnej duże ulicówki.⁹

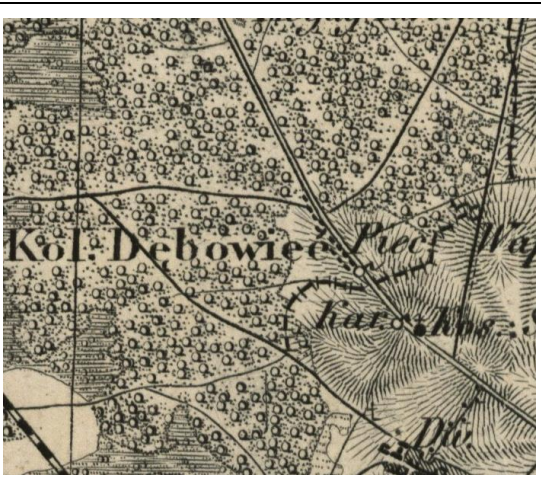
W poniższej tabeli przedstawiono układy ruralistyczne wybranych miejscowości z obszaru gminy Poraj.

⁸ <http://www.ugporaj.pl/index.php?c=article&id=2857> (dostęp: 6.06.2024 r.).

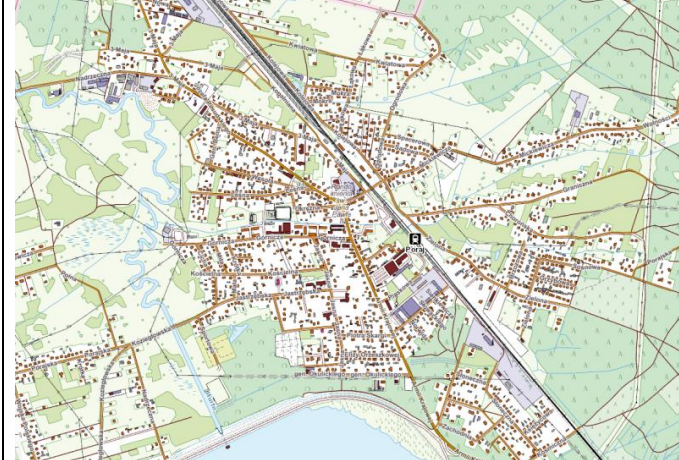
⁹ Bański J. (red.), *Atlas obszarów wiejskich w Polsce*, IGI PAN, Warszawa 2016

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

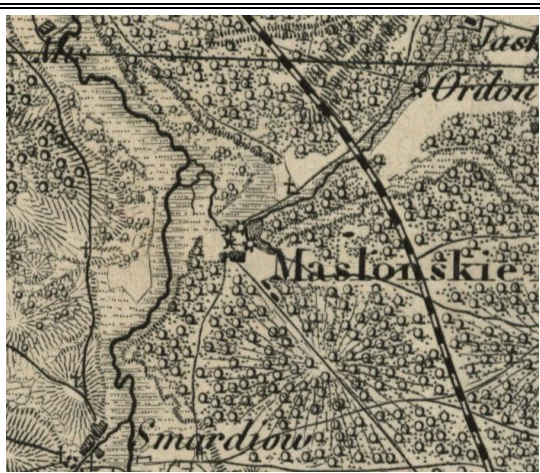
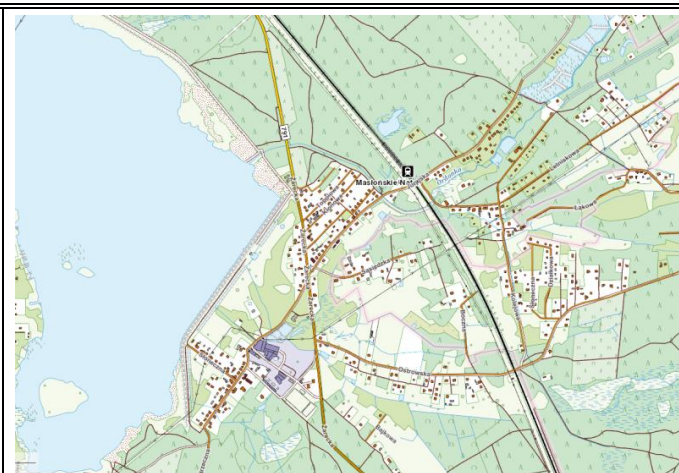

Tabela 4. Układy ruralistyczne wybranych miejscowości z obszaru gminy

<p>Choroń</p> <p>Jest najstarszą miejscowością w gminie Poraj. Przekazy informują, że istniała już w XIII w. Rozwinęła się przy średniowiecznym trakcie handlowym z Krakowa do Wielkopolski i pielgrzymkowym na Jasną Górę. Na przełomie XIX i XX wieku znaczenie Choronia zaczęło maleć a zabudowa wsi rozwinęła się w kierunku zachodnim, w stronę dynamicznie rozwijającego się Poraja, gdzie wybudowana została stacja kolejowa. W ostatnich dekadach występuje natomiast rozwój osadnictwa i zabudowy wsi w kierunku północno-zachodnim.</p>		
<p>Dębowiec</p> <p>Powstała jako osada kolonistów niemieckim (w głównej mierze tkaczy) w okresie późnego średniowiecza (w końcu XIV w.) przy dawnym trakcie kupieckim. Na przestrzeni wieków głównym zajęciem mieszkańców stało się rolnictwo. Rozwinęła się jako rzędówka. Na przełomie XIX i XX w. nastąpił rozwój zabudowy po drugiej stronie drogi oraz w jejzdłuż w kierunku północnym i południowym.</p>		

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

<p>Gęzyn</p> <p>Miejscowość założona na surowym korzeniu w 1437 r. Wg słownika geograficznego Królestwa Polskiego w 1827 we wsi znajdowało się 8 domów zamieszkałych przez 76 mieszkańców. Zabudowa skupiona była w dzisiejszej zachodniej części wsi, na osi północ-południe. Na przełomie XIX i XX w. zabudowa wsi rozwinęła się głównie w kierunku wschodnim w formie rzędówki po obu stronach drogi.</p>		
<p>Poraj</p> <p>Wieś o metryce średniowiecznej. Przez stulecia stanowiła niewielką osadę, aż do XIX w. kiedy to nastąpił dynamiczny rozwój miejscowości związany z wybudowaniem stacji kolejowej. Wraz z budową stacji kolejowej wzniesiono również osiedle o nazwie Poraj, a także domy mieszkalne i gospodarcze dla pracowników kolei i ich rodzin. W kolejnych dekadach w okolicach stacji zaczęto wznosić kolejne domy, a zabudowa zaczęła stopniowo rozrastać się we wszystkich kierunkach, z intensyfikacją w 2. poł. XX w. kiedy to wytyczono szereg nowych osiedli.</p>		

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

<p>Masłońskie</p> <p>Początki osadnictwa na obszarze wsi sięgają czasów średniowiecznych i związane są z wydobywaniem i przerobem rudy żelaza. W XIX w. na terenie miejscowości funkcjonował Piec Masłoński, który przerabiał rudę wydobywaną na terenie Kuźnicy Starej i Ostrowa. W 1880 r. Leon Hassfeld wybudował w Masłońskim fabrykę tektury, wokół której zaczęły powstać domy robotników. W 1978 r. utworzony został zbiornik Poraj, co spowodowało rozwój funkcji agroturystycznej i wypoczynkowej, a zabudowa miejscowości zaczęła rozwijać się w kierunku północno-wschodnim.</p>		
<p>Żarki Letnisko</p> <p>Wies założona została jako miasto-ogród w latach 30. XX w. przez Karola i Stefanię Raczyńskich, właścicieli klucza złotopotockiego. Z tego okresu pochodzą drewniane wille „witkiewiczowskie”, kościół p.w. M.B. Nieustającej Pomocy w stylu tyrolskim, willa "Nałęcz", dawne centrum z kąpieliskiem, dawna kawiarnia i skwer z altaną przy przystanku kolejowym. W czasie II wojny światowej wieś była swoistą "sypialnią" dla załogi fabryki Światowid w Myszkowie produkującej wtedy części do samolotów. Obecnie mieszkańcy Żarek Letniska próbują przywrócić rekreacyjno-wypoczynkowy charakter miejscowości.</p>		

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

<p>Kuźnica Stara</p> <p>Wiesь związana była od końca XVI z pozyskiwaniem i przerobem rud żelaza. Początkowe zabudowania wsi zlokalizowane były przy ujściu Bożego Stoku do Warty. Dopiero na przełomie XIX i XX w. na północ od nich wytyczono nową wieś w formie ulicówki wzdłuż drogi do Poraja. Natomiast od lat 70. XX w., szczególnie na brzegach Zalewu Porajskiego, zaczęły powstać kolonie domków letniskowych.</p>		
<p>Jastrzęb</p> <p>Wiesь lokował w 1576 r. na prawie chełmińskim biskup krakowski Piotr Myszkowski. Rozwój Jastrzębia nastąpił po uruchomieniu stacji kolejowej i w okresie związanym z rozwojem górnictwa rud żelaza. Pierwotnie funkcjonowała jako ulicówka na zachód od Poraja. Zabudowa wsi rozwijała się w kierunku zachodnim. Na przełomie XIX i XX w. na wschodnim krańcu wsi w kierunku południowym założona została wieś Komorniki-Jastrzębskie w formie rzędówki. Od lat 70. XX w. zaczęła zmieniać się charakter wsi. Dawna funkcja rolnicza zaczęła ustępować funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej związanej z powstaniem zalewu, co zaowocowało także rozwojem zabudowy mieszkalno-wypoczynkowej w jego sąsiedztwie.</p>		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/lmgp_2.html?gmap=gp0 (dostęp: 6.06.2024 r.); <http://www.aktwnyporaj.pl/p,63,atrakcje> (dostęp: 6.06.2024 r.) oraz Topograficznej karty Królestwa Polskiego wyd. w r. 1843 z datą 1839, oprac. przez Kwatermistrzostwo Generalne W. P. w l. 1822-1831, wykończona przez ros. Korpus Topografów pod kier. gen. Richtera w l. 1832-1843]

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Miejsca pamięci narodowej

Na uwagę zasługują również miejsca pamięci upamiętniające ważne postacie i wydarzenia. Na terenie gminy takimi miejscami są m.in. pomniki oraz tablice i kamienie pamiątkowe. Miejsca pamięci narodowej mają duży wpływ na kulturę i są nieodzownym elementem kultury narodowej, które przekazują historię, kształtują tożsamość narodową i tworzą miejsca refleksji oraz uczenia się z przeszłości. Ich obecność i znaczenie w społeczeństwie podkreślają ważność pamięci i zachowania dziedzictwa narodowego dla przyszłych pokoleń. Są one także źródłem wiedzy o historii, tradycjach i wartościach danego narodu oraz stanowią miejsce spotkań i integracji społeczności.

W poniższej tabeli wskazano takie miejsca znajdujące się na obszarze gminy Poraj.

Tabela 5. Miejsca pamięci narodowej znajdujące się na obszarze gminy Poraj

Lp.	Nr ew.	Nazwa obiektu	Lokalizacja
1.	121/01	Zbiorowa mogiła wojenna 105 żołnierzy Wojska Polskiego poległych w roku 1939 - pomnik nagrobek	przy drodze asfaltowej w m. Dębowiec
2.	121/02	Zbiorowa mogiła wojenna: Józefa Lutomskiego, Bronisława Kowalczyka, Stefana Kowalczyka, Jerzego Szczęsnego, Bronisława Macioła i Stanisława Martwika, żołnierzy Wojska Polskiego poległych podczas pacyfikacji wsi Mrzygłódka 26 czerwca 1944 roku – głaz	Poraj, ul. Chopina cmentarz katolicki (parafialny) główna aleja cmentarna
3.	121/03	Grób wojenny Józefa Winiata, żołnierza Wojska Polskiego, który zginął podczas ucieczki z transportu kolejowego wiozącego więźniów do obozu w Oświęcimiu - pomnik nagrobek	1,5 km od stacji PKP Żarki Letnisko w kierunku Myszkowa, po prawej stronie toru
4.	121/04	Mogiła wojenna Tadeusza Beški żołnierza Armii Ludowej, zginął 19 kwietnia 1944 roku	Poraj, ul. Chopina cmentarz katolicki (parafialny) główna aleja cmentarna
5.	121/05	Grób wojenny Władysława Białego żołnierza Wojska Polskiego poległego 3 września 1939 roku - pomnik nagrobek	Poraj, ul. Chopina cmentarz katolicki (parafialny) główna aleja cmentarna
6.	121/06	Grób zbiorowy wojenny Zenona i Zdzisława Morawskich poległych 1 września 1939 roku – pomnik nagrobek	Poraj, ul. Chopina cmentarz katolicki (parafialny) główna aleja cmentarna

Źródło: Urząd Gminy Poraj

Przydrożne kapliczki i krzyże

Wysoką wartość kulturową przedstawiają również przydrożne kapliczki i krzyże licznie występujące w miejscowościach na terenie gminy. Na uwagę zasługują kapliczki ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Poraj tj.

— murowana kapliczka pw. św. Jana Nepomucena w Gęzynie z pocz. XX w.,

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

- murowana kapliczka w Kuźnicy Folwark,
- drewniana kapliczka w miejscowości Żarki Letnisko-Dzierżno z 1. poł. XX w.

Rysunek 2. Murowana kapliczka pw. św. Jana Nepomucena w Gęzynie (lewa góra), murowana kapliczka w Kuźnicy Folwark (prawa góra), drewniana kapliczka w miejscowości Żarki Letnisko-Dzierżno (dół)

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Poraj

Przydrożne kapliczki i krzyże stanowią niezwykle ważny element kultury i krajobrazu wielu regionów. Ich obecność ma głęboki wpływ na społeczność i otaczającą rzeczywistość, a także odzwierciedla duchowość i tradycje miejscowej społeczności. Te skromne, często malownicze struktury, umieszczone wzdłuż dróg, ścieżek czy wsi, są świadectwem długiej historii i pobożności ludzi. Kapliczki i krzyże są często miejscami modlitwy i refleksji, które zapewniają

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

przestrzeń do kontemplacji i zadumy. Odbywają się przy nich procesje, nabożeństwa i uroczystości religijne, które zacieśniają więzi społeczne i budują tożsamość kulturową. Te niewielkie konstrukcje architektoniczne są również wyrazem lokalnych umiejętności rzemieślniczych. Często są zdobione rzeźbami, malowidłami czy innymi elementami dekoracyjnymi, które stanowią unikalne dzieła sztuki.

5.2.3. Zabytki nieruchomości

Do nieruchomości zabytków na terenie gminy należą przede wszystkim zabytki architektury sakralnej (kościół i kapliczki) oraz mieszkalno-gospodarczej.

Wykaz zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytku przedstawiono w rozdziale 5.3 niniejszego Programu.

Na terenie gminy Poraj występują zabytki nieruchomości ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków, która prowadzona jest przez Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Wykaz zabytków nieruchomości ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Poraj przedstawiono w załączniku nr 1 niniejszego Programu.

Zabytki nieruchomości są w różnym stanie utrzymania. W przypadku części zabytków konieczne jest podjęcie prac remontowych i rewaloryzacyjnych w celu odzyskania ich dawnej świetności.

5.2.4. Zabytki ruchome

Rejestr zabytków ruchomych prowadzony jest przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

Do rejestru nie są wpisywane obiekty wpisane do inwentarza muzeum lub wchodzące w skład narodowego zasobu bibliotecznego. Zasoby muzealne i archiwalne chronione są na podstawie odrębnych przepisów.

Z uwagi na ryzyko związane z kradzieżą lub zniszczeniem wykaz zabytków ruchomych nie jest publikowany publicznie. Na terenie gminy Poraj występują zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków. Jest to wyposażenie kościoła w Choroni oraz parowóz wąskotorowy znajdujący się obecnie w zbiorach skansenu w Chabówce. Wszystkie one znajdują się w dobrym stanie technicznym pod stałym nadzorem. Za pozostałe zabytki ruchome można uznać przede wszystkim zabytkowe wyposażenie obiektów sakralnych, w tym cenniejsze przedmioty liturgiczne.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

5.2.5. Zabytki archeologiczne

Zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Stanowiska archeologiczne to materialne ślady działalności ludzi. W ich obrębie grupują się zazwyczaj pozostałości licznych powstających i zamierających kolejno osad. Do stanowisk archeologicznych zaliczyć możemy m.in. cmentarzyska, obozowiska, ślady epizodycznej działalności człowieka, pracownie, skarby itp.

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo-konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Metoda ta systematyzuje dotychczasowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu poprzez obserwację archeologiczną oraz uwzględnianie informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach. Należy jednak pamiętać, że zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości, niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie. Dodatkowych informacji o zasobach archeologicznych dostarczają przypadkowe odkrycia dokonywane najczęściej podczas prac rolnych i budowlanych.

W Gminie Poraj nie występują stanowiska archeologicznych wpisane do rejestru zabytków. Jako dobra kultury współczesnej, które należy chronić, wskazuje się pozostałości miejsc związanych z eksploatacją szybkową rud żelaza.¹⁰

Do stanowisk archeologicznych objętych ochroną konserwatorską należą¹¹:

1. Jastrząb st.1 Nazwa: Pole szybowe, Czas powstania: okres nowożytny, Adres: AZP 89-49/10.
2. Gęzyn st.1 Nazwa: Gęzyn st.1, Czas powstania: średniowiecze/ okres nowożytny, Adres: AZP 90-49/1.
3. Kuźnica Stara st. 1 Nazwa: Ślad osadnictwa, Czas powstania: epoka kamienia, Adres: AZP 90-49/2.

¹⁰ *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Poraj*, Załącznik do uchwały nr 183(XXIII)20 Rady Gminy Poraj z dnia 22 grudnia 2020 r., str. 47.

¹¹ *Ibid.*, str. 46-47.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Wykaz stanowisk archeologicznych na terenie gminy Poraj zamieszczono w załączniku nr 2 niniejszego Programu.

Najistotniejszymi zagrożeniami dla stanowisk archeologicznych na terenie gminy są przede wszystkim prace rolnicze oraz inwestycje budowlane, ponieważ zdecydowana większość stanowisk nie posiada własnej formy terenowej. Wiąże się to z nieświadomością mieszkańców istnienia i wartości znalezisk archeologicznych. Wiele z nich jest nieświadomie niszczone lub nie są one zgłaszane według obowiązujących przepisów. Zachowanie takie powoduje nieodwracalne uszczuplenie zasobów dziedzictwa archeologicznego na terenie gminy.

Wprawdzie według art. 108 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292) niszczenie lub uszkodzenie zabytków, świadomie bądź nieświadomie jest przestępstwem, to bez zaangażowania i wsparcia świadomych mieszkańców gminy, bardzo trudno jest egzekwować ich prawną ochronę.

Do najważniejszych działań gminnych w zakresie opieki nad nimi zaliczyć można:

- prowadzenie monitoringu stanu zachowania stanowisk archeologicznych,
- kontrolowanie podczas wydawania pozwoleń budowlanych, czy inwestycja nie będzie prowadzona w miejscu stanowiska archeologicznego bądź strefy archeologicznej ochrony konserwatorskiej wyznaczonej w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego,
- popularyzację zasad ochrony zabytków oraz znaczenia i atrakcyjności archeologicznego dziedzictwa kulturowego wśród społeczności lokalnej.

Dodatkowo gmina może włączyć się w ochronę zabytków archeologicznych, m.in. poprzez edukację mieszkańców na temat wartości znalezisk archeologicznych i potrzeby ich zachowania, a także określając zasady ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego.

Ponadto zgodnie z art. 31, ust. 1a pkt 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292) osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego, jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków. Zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych ustala konserwator zabytków w drodze decyzji wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Dodatkowo w związku z możliwością istnienia zabytków archeologicznych do tej pory nie ujawnionych, zgodnie z art. 32 i 33 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, należy w przypadku natrafienia w trakcie robót ziemnych na przedmioty, co do których istnieje przypuszczenie, że są zabytkami, należy roboty przerwać i powiadomić o fakcie odkrycia Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

W Poraju, w budynku Gminnego Ośrodka Kultury znajdują się Izba Pamięci Gminy Poraj oraz Izba Regionalna, które razem tworzą Centrum Edukacji Regionalnej. W swoich zbiorach posiadają cenne i wartościowe pamiątki z przeszłości, przedmioty codziennego użytku, narzędzia minionych lat, unikalne rękodzieło, a nawet ubrania i maszyny, związane z historią regionu (tj. kopalnictwem rud żelaza, koleją, prażakami, a także życiem codziennym), które stanowią niesłychaną wartość edukacyjną, zwłaszcza dla młodszego pokolenia.

Rysunek 3. Część wystawy Centrum Edukacji Regionalnej

Źródło: <https://gokporaj.pl/centrum-edukacji-regionalnej/> (dostęp: 27.12.2023 r.).

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Przy Gminnym Ośrodku Kultury funkcjonuje także Galeria Sztuki Współczesnej, w której zasobach znajduje się blisko 90 dzieł uznanych artystów z Polski i zagranicy. Galeria zajmuje się także prezentacją i promocją współczesnej, profesjonalnej i amatorskiej twórczości plastycznej, fotograficznej i edukacją kulturalną. Każdego roku Galeria organizuje wystawy, prezentujące różnorodne formy artystyczne obecne w sztuce współczesnej.¹²

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest celem Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r. Niematerialne dziedzictwo kulturowe przejawia się m.in. w następujących dziedzinach: tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sztuki widowiskowe, zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne, wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata, umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

W rozumieniu Konwencji UNESCO „niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza *praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności, jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową, które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.*

Wskutek przemieszczania się ludności po pierwszej, a zwłaszcza po drugiej wojnie światowej, oraz w wyniku rozwoju przemysłu i środków komunikacji na niespotykaną wcześniej skalę, doszło do wymieszania się różnych grup ludności i związanych z nimi zjawisk etnograficznych. Ten proces unifikacji oraz zanik tradycyjnej kultury ludowej jest szczególnie zauważalny na obszarach w pobliżu większych skupisk miejskich i stref przemysłowych m.in. miasta Częstochowy. Na obszarze gminy, z powodu jej położenia na styku różnych regionów etnograficznych, trudno jest dostrzec jednolitą kulturę ludową. Na tożsamość kulturową tutejszego obszaru składają się elementy folklorystyczne krakowiaków zachodnich, górnego śląska oraz regionu częstochowskiego.

Na terenie gminy Poraj działalność kulturalną prowadzą głównie dwie instytucje kultury: Gminny Ośrodek Kultury im. Janusza Gniatkowskiego oraz Gminna Biblioteka Publiczna w Poraju wraz z filiami: w Żarkach Letnisku, Jastrzębiu i Kuźnicy Starej.¹³

¹² <http://gokporaj.pl/galeria-sztuki-wspolczesnej/> (dostęp: 27.12.2023 r.).

¹³ *Raport o stanie gminy Poraj 2022*, str. 53.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Gminny Ośrodek Kultury im. Janusza Gniatkowskiego, powstał w 1977 r. i od tamtej pory działa jako samorządowa instytucja kultury realizująca różne dziedziny sztuki w sferze edukacyjnej, artystycznej, rozrywkowej i społeczno-kulturalnej. Mieści się w ponad stuletnim budynku „dworku Koniecznego”. Na powierzchni ponad 800 m² znajduje się 26 sal, w których każdego tygodnia odbywa się 14 różnych zajęć stałych, w tym plastycznych, muzycznych, szachowych, ceramicznych, szydełkowych, wokalnych, tanecznych, gier na instrumentach dętych i perkusji, fitness itp. Ośrodek Kultury wykorzystuje w swojej działalności salę widowiskowo-kinową „Bajka” w Poraju, która jest wyposażona w 145 miejsc siedzących. Odbywają się na niej m.in. niedzielne seanse filmowe dla dzieci, spektakle teatralne, koncerty muzyczne i operetkowe, przeglądy piosenek, konkursy i festiwale muzyczne, rozmaite eventy i wydarzenia, a także wykłady oraz spotkania. Aktywność Gminnego Ośrodka Kultury w Poraju przyczynia się do poszerzenia zainteresowań mieszkańców gminy Poraj kulturą, sztuką profesjonalną i amatorską, tradycjami i obrzędami, a także ułatwia rozwój ich talentów oraz uzdolnień. Ma również na celu umożliwić ciekawe zorganizowanie czasu wolnego dzieci, młodzieży czy dorosłych, poprzez rozmaite zajęcia, np. zespoły muzyczne.¹⁴

Gminna Biblioteka Publiczna w Poraju jest instytucją kultury działającą na terenie gminy od 1949 r. Jej siedziba i zarazem główny oddział mieści się na ul. 3 Maja 1 w budynku dworca PKP w Poraju. W nowoczesnym wnętrzu znajdują się wypożyczalnia, czytelnia, magazyn książek oraz pomieszczenia gospodarcze. Biblioteka służy rozwijaniu i zaspokajaniu potrzeb oświatowych, informacyjnych i kulturalnych społeczności gminy. Gromadzi, opracowuje, przechowuje i udostępnia materiały biblioteczne oraz pełni funkcję ośrodka informacji biblioteczno-bibliograficznej zaspakajając potrzeby czytelnicze. Ponadto prowadzi działalność edukacyjną, upowszechnia czytelnictwo, organizuje rozmaite formy pracy popularyzujące wiedzę, kulturę, książkę i czytelnictwo w tym różnego rodzaju warsztaty, spotkania dla dzieci i młodzieży, lekcje biblioteczne, konkursy czy spotkania autorskie.¹⁵

Funkcjonujące instytucje kultury odgrywają niezwykle istotną rolę w zapewnianiu mieszkańcom wystarczającego dostępu do kultury. Miejsca te stanowią źródło inspiracji, edukacji oraz rozrywki dla społeczności. Dzięki różnorodności oferowanych wydarzeń instytucje te umożliwiają obywatelom zanurzenie się w różnych dziedzinach sztuki i kultury, niezależnie od ich zainteresowań czy poziomu wiedzy. Ponadto, instytucje kultury często organizują wydarzenia otwarte dla wszystkich, co przyczynia się do integracji społeczności lokalnej oraz kreowania atmosfery współtworzenia i wspólnego doświadczania kultury. Dzięki temu mieszkańcy mają możliwość poszerzania horyzontów, zdobywania nowej wiedzy oraz

¹⁴ Ibid., str. 125-126.

¹⁵ Ibid., str. 129.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

czerpania radości z artystycznych doświadczeń, co wzbogaca ich życie i umożliwia aktywny udział w kulturalnym życiu społeczności.

Życie kulturalne prowadzone jest również przez niektóre zespoły ludowe, kluby, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia działające na terenie gminy, do których należą m.in. ochotnicze straże pożarne czy koła gospodyń wiejskich. Kluby, stowarzyszenia i organizacje pozarządowe często angażują się w ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego, takiego jak zabytki architektury, historyczne miejsca czy tradycje kulturowe. Przez podejmowanie działań na rzecz ich konserwacji, działań edukacyjnych i promocyjnych, rozwój turystyki przyczyniają się do zachowania kulturowego dziedzictwa dla przyszłych pokoleń.

Kultywowaniem i podtrzymywaniem lokalnych obrzędów, obyczajów, tradycji oraz zachowaniem i popularyzacją dziedzictwa kulturowego zajmują się przede wszystkim ludowe zespoły folklorystyczne. Kultywowaniu tradycji folklorystycznych sprzyja zrzeszanie się w organizacjach lokalnych, takich jak Koła Gospodyń Wiejskich, czy Lokalne Grupy Działania, których celem statutowym jest dbałość o tradycje, budowanie silnych więzi mieszkańców z miejscem zamieszkania oraz wspieranie lokalnych twórców.

Koła Gospodyń Wiejskich, które funkcjonują na terenie gminy to: KGW "Choronianki" z Choronia, KGW "Kalina" z Kuźnicy Starej i Jastrzębia, KGW "Żareckie Jarzębinki" z Żarek-Letniska, KGW "Malwy" z Poraja, "Natalinki" z Masłońskiego i "Być Kobietą" z Gminy Poraj.

Rysunek 4. Koła Gospodyń Wiejskich funkcjonujące na terenie gminy

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Źródła: <http://gokporaj.pl/powiatowe-swieto-plonow-2/> [dostęp 24.01.2024 r.]

Do niematerialnych elementów dziedzictwa kulturowego, na obszarze gminy, można zaliczyć także historyczno-geograficzne nazwy miejscowości, rzek, jezior i innych elementów geograficznych. Do kultywowania pamięci zalicza się również nadawanie nazw ulic i placów wybitnym postaciom oraz wydarzeniom, które są związane z regionem i jego historią.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Formami ochrony zabytków są: wpis do rejestru zabytków, wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wykaz zabytków nieruchomych z terenu gminy Poraj wpisanych do rejestru zabytków przedstawiono w tabeli poniżej.

Tabela 6. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się na terenie gminy Poraj wpisanych do rejestru zabytków

L.p.	Adres	Obiekt	Czas powstania	Nr rej. i data wpisu
1.	Choroń, ul. Częstochowska 4	Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Jana Chrzciciela	1657 r., 1911-1912 r., 1949-1952 r.	Rejestr zabytków nr A/912/2021 z 29 listopada 2021 r.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

L.p.	Adres	Obiekt	Czas powstania	Nr rej. i data wpisu
2.	Choroń, ul. Partyzantów 45G	Ogród otaczający niegdyś budynek dworu	XIX w.	417/60 z 15 marca 1960 r.

Źródło: https://dane.gov.pl/pl/dataset/1130,rejestr-zabytkow-nieruchomych/resource/49582/table?page=1&per_page=20&q=&sort= (dostęp: 27.12.2023 r.).

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. oraz rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem¹⁶, ewidencja jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gmin.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Głównym celem prowadzenia ewidencji zabytków jest zebranie i opracowanie najistotniejszych informacji o obiektach zabytkowych niezbędnych do prowadzenia planowej polityki konserwatorskiej w zakresie:

- wpisów do rejestru zabytków;
- współpracy konserwatora przy opracowywaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- prac remontowo – budowlanych;
- dofinansowania prac konserwatorskich;
- przygotowywaniu szczegółowej dokumentacji obiektów dziedzictwa kulturowego.

Na terenie gminy Poraj obowiązują miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w których zawarte zostały ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Zapisy dotyczące ochrony terenów i obiektów środowiska kulturowego uwzględniają następujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego:

¹⁶ zmienione Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2019 poz. 1886)

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

- uchwała nr 248(XXXIV)2013 z 21 marca 2013 r. w sprawie: zmiany uchwały nr 60(VIII)2007 Rady Gminy Poraj w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Poraj,
- uchwała nr 367(LI)18 z dnia 27 września 2018 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Poraj - Etap I.

Zgodnie z art. 39, ust.3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz.U. 2024 poz. 725, ze zm.) w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na właściciela lub posiadacza obiektu zabytkowego obowiązek zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie oraz korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości (art. 5 pkt 3 i 4 ustawy).

Zgodnie z art. 67, ust.1 ww. ustawy, jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu i uporządkowanie terenu oraz określającą terminy przystąpienia do tych robót i ich zakończenia. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, organ nadzoru budowlanego wydaje ww. decyzję po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

5.4.1 Stan zachowania zabytków znajdujących się Gminnej Ewidencji Zabytków

Ogólny stan zachowania zabytków na obszarze gminy określić można jako dobry. Większość zabytków poddawana jest regularnym pracom konserwacyjnym i porządkowym – a te o najwyższym znaczeniu kulturowym dla gminy – zgodnie z zaleceniami konserwatora zabytków.

Do zabytków znajdujących się w najgorszym stanie zaliczyć można niektóre drewniane obiekty mieszkalne – te z uwagi na rodzaj materiału, z którego są wykonane, wymagają regularnych oględzin i prac utrzymaniowych. Obiekty murowane, w tym budynki mieszkalne i użyteczności publicznej, dużo odporniejsze na próbę czasu, znajdują się na ogół w dobrym stanie

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

technicznym i wymagają jedynie prowadzenia bieżących robót naprawczych. Obiekty sakralne, z uwagi na ich znaczenie, pozostają w najlepszym stanie technicznym spośród pozostałych zabytków z obszaru gminy. Jako dobra publiczne o wysokiej randze poddawane są regularnym pracom i remontom.

Do głównych zagrożeń obiektów zabytkowych zaliczyć można:

- brak bieżącej, właściwej konserwacji,
- brak bieżących remontów i pielęgnacji,
- niekontrolowaną modernizację (utrata cech stylowych),
- różnorodność materiałów i kolorystyki oraz skali zabudowy,
- zasolenie murów,
- postępującą dewastację/ degradację,
- niekontrolowane zarastanie.

Natomiast do podstawowych zaleceń, w zakresie ochrony zabytków zalicza się:

- konserwację zgodną z wytycznymi konserwatorskimi i z zachowaniem pierwotnych materiałów i kolorystyki (zachowanie cech stylowych),
- bieżące remonty i pielęgnacja,
- wykonanie oznaczeń i zabezpieczenie terenu zabytkowego.

Biorąc pod uwagę znaczenie zabytków dla środowiska kulturowego to wszystkie obiekty zabytkowe na obszarze gminy, kwalifikuje się jako lokalne. Są to głównie wiekowe obiekty mieszkalne, gospodarcze i sakralne znajdujące się na obszarze gminy, których zachowanie posłużyć może jako pamiątka dawnego budownictwa, dokumentująca rozwój i dzieje gminy oraz dziedzictwa tutejszego regionu.

W tabeli poniżej określono stan techniczny poszczególnych zabytków znajdujących się Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Poraj.

Tabela 7. Stan techniczny poszczególnych zabytków znajdujących się Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Poraj

Lp.	Adres	Nazwa obiektu	Datacja	Stan techniczny
1.	Choroń, ul. Częstochowska 4	Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Jana Chrzciciela	1657 r., 1911-1912 r., 1949-1952 r.	dobry
2.	Choroń, ul. Partyzantów 45G	Ogród dworski	XIX w.	zły
3.	Choroń, ul. Częstochowska	Budynek w ogrodzeniu kościoła	1920 r.	dobry
4.	Choroń, ul. Częstochowska 3	Plebania	1916 r.	dobry
5.	Choroń	Cmentarz parafialny rzymsko-katolicki	pocz. XX w.	dobry

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Lp.	Adres	Nazwa obiektu	Datacja	Stan techniczny
6.	Choroń, ul. Wolności	Kaplica	1920 r.	dobry
7.	Choroń, ul. Źródłana 2	Budynek murowany	I. 20. XX w.	dobry
8.	Choroń, ul. Wolności 39	Dom drewniany	I. 20. XX w.	dostateczny
9.	Gęczyn	Kapliczka pw. św. Jana Nepomucena	pocz. XX w.	dobry
10.	Gęczyn 9	Dom drewniany	I. 20. XX w.	dobry
11.	Gęczyn 46	Dom drewniany	b.d.	dostateczny
12.	Gęczyn 50	Dom drewniany	I. 20. XX w.	dostateczny
13.	Kuźnica Folwark	Kaplica murowana	b.d.	dobry
14.	Kuźnica Stara 19	Dom drewniany	1910 r.	dostateczny
15.	Masłońskie, ul. Sportowa	Pozostałości parku pofabrycznego	ok. 1920 r.	zły
16.	Masłońskie, ul. Sportowa 4	Dom drewniany	b.d.	dostateczny
17.	Poraj, ul. Górnicza 7	Dom mieszkalny, drewniany	1920 r.	dostateczny
18.	Poraj, ul. Kolejowa 1	Dom mieszkalny	1. poł. XX w.	dobry
19.	Poraj, ul. Kolejowa 3	Dom mieszkalny	1. poł. XX w.	dobry
20.	Poraj, ul. Kolejowa 5	Budynek stacyjny, ob. nastawnia oraz budynek mieszkalny	1847-1849 r.	dobry
21.	Poraj, ul. Kolejowa	Budynek wieży ciśnień przy linii kolejowej	1847-1849 r.	dobry
22.	Poraj, ul. Leśna 5	Dom mieszkalny	1907 r.	dobry
23.	Poraj, ul. Mickiewicza 2	Dom	1923 r.	dobry
24.	Poraj, ul. Mickiewicza 10	Dom drewniany	1904 r.	dostateczny
25.	Poraj, ul. Piłsudskiego 6	Dom murowany	1930 r.	dobry
26.	Poraj, ul. Piłsudskiego 14	Dom murowany	ok. 1935 r.	dobry
27.	Poraj, ul. 3 maja 3	Dom murowany	1930 r.	dobry
28.	Poraj, ul. 3 maja 11	Dom murowany	1930 r.	dobry
29.	Poraj, ul. 3 maja 13	Dom	1920 r.	dobry
30.	Poraj, ul. 3 maja 26	Dom drewniany	1. poł. XX w.	dostateczny
31.	Poraj, ul. Chopina	Cmentarz parafialny	1933 r.	dobry
32.	Żarki Letnisko, ul. Kąpielowa 1	Dom drewniany	1950 r.	dobry
33.	Żarki Letnisko, ul. Spokojna	Cmentarz parafialny	1940 r.	dobry
34.	Żarki Letnisko-Dzierżno, ul. Okrężna	Kapliczka drewniana	1. poł. XX w.	dobry

Źródło: Opracowanie własne

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla Gminy

Poniżej przedstawiono obiekty zabytkowe charakteryzujące się najwyższym znaczeniem dla Gminy Poraj. Należą do nich obiekty, które zostały wpisane do rejestru zabytków.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela w Chroniu¹⁷

Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr rej. A/912/2021 z 2 sierpnia 1972 r.

Kościół wzniesiony został w 1657 r. z fundacji Wojciecha Męcińskiego h. Poraj. Z tego okresu zachowały się obecnie 3 portale, dwa zewnętrzne i jeden do zakrystii. Gruntownie odremontowany w 1903 r. W latach 1912-1915 do kaplicy dobudowana została nawa od strony zachodniej oraz wzniesiona zakrystia. Dzięki rozbudowie w 1916 r. w Chroniu ustanowiona została parafia. W 1929 r. z inicjatywy ówczesnych właścicieli folwarku w Chroniu – Bylińskich odnowiono świątynię i powiększono zakrystię. W 1935 r. kościół został zniszczony w wyniku pożaru. Do odbudowy przystąpiono kilka lat później, jednak plany te pokrzyżował wybuch II wojny światowej. W okresie powojennym okazało się, że świątynia nie jest w stanie zaspokoić potrzeb wiernych, dlatego w latach 1949-1952 powiększono kościół poprzez przedłużenie nawy o 10 m oraz otynkowano. Przeniesiono także portal główny oraz wyeliminowano istniejący w tympanonie monogram Bylińskich i datę 1903 r. W 1970 r. wymieniono drewniany strop i przebudowano prezbiterium, natomiast w 1995 r. wymieniono stolarkę okienną i pokrycie dachowe. W wyniku tych wszystkich inwestycji obecna świątynia jest bezstylowa, z XVI w. pochodzi jedynie silnie przebudowane prezbiterium.

Kościół to obiekt murowany z kamienia i cegły, niepodpiwniczony, wzniesiony na rzucie wydłużonego prostokąta, orientowany, jednonawowy, z węższym prezbiterium, zamkniętym ścianą prosta. W części zachodniej wydzielona ścianą kruchta, po bokach której umiejscowione są schodzik i schody na chór muzyczny znajdujący się nad kruchtą. Od strony północnej do prezbiterium przylegająca prostokątna zakrystia. Nad nawą główną dach dwuspadowy, nad prezbiterium trzyspadowy, nad zakrystią stropodach. Nad nawą dwie sygnaturki kryte dachami namiotowymi, od zachodu - większa, ośmioboczna, od wschodu - mniejsza, czworoboczna.

Wystrój architektoniczny w tynku w postaci profilowanego gzymsu podokapowego i prostego gzymsu cokołowego. Elewacja zachodnia (frontowa) ujęta lizenami w narożach, z otworem drzwiowym na osi w ozdobnym portalu. Elewacja wschodnia i północna ślepa, elewacja południowa 6-osiowa, z otworami okiennymi, zamkniętymi łukiem pełnym, w osi 3 niesymetryczny otwór drzwiowy ujęty w analogicznym jak w elewacji frontowej portalu.

Wnętrze pozbawione szczególnych cech stylowych, z wyjątkiem kamiennego portalu z połowy XVII w. w otworze z prezbiterium do zakrystii.

¹⁷ https://zabytek.pl/pl/obiekty/zabytek?inspire_id=PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_24_BK.97725&rejestr=rejestr-zabytkow (dostęp: 27.12.2023 r.).

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Stan techniczny kościoła ocenić można jako dobry. Świątynia poddawana jest regularnym pracom konserwacyjnym zgodnym z wytycznymi konserwatorskimi. W ostatnich latach przeprowadzono prace polegające na odnowieniu elewacji zewnętrznych.

Ogród otaczający niegdyś budynek dworu¹⁸

Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr rej. 417/60 z 15 marca 1960 r.

Dawny park podworski założony ok. XIX w. w Choroni, przy nieistniejącym obecnie dworze – spłonął w 1978 r.

Położony na rzucie wydłużonego prostokąta między obecną ul. Partyzantów, ul. Szkolną i ul. Wolności od północy, zachodu i południa, od wschodu graniczył z zabudowaniami wsi. Od ul. Szkolnej w kierunku wschodnim zlokalizowana była lipowa aleja wjazdowa, na końcu której znajdował się dwór z zabudowaniami folwarcznymi.

Stan zachowania założenia ocenić można jako zły. Obecnie całość założenia nieuporządkowana, ulega powolnej dewastacji. Pierwotne granice założenia zostały zatarte, część parku przeznaczona została pod jednorodzinną zabudowę mieszkaniową.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego – analiza szans i zagrożeń

Zachowane obiekty zabytkowe na terenie gminy Poraj są zróżnicowane pod względem architektonicznym, a także pod względem sposobu użytkowania i stanu zachowania. Analiza stanu dziedzictwa kulturowego i uwarunkowań jego ochrony na terenie gminy doprowadziła do rozpoznania następujących czynników determinujących jej dalszy rozwój.

Gmina Poraj dotychczas prowadziła efektywne i zrównoważone działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. W ciągu ostatnich lat konsekwentnie podejmowała działania mające na celu ochronę dziedzictwa kulturowego oraz zachowanie i pielęgnację zabytków znajdujących się na swoim terenie. Do najważniejszych zaliczyć można skatalogowanie obiektów zabytkowych i przyjęcie Gminnej Ewidencji Zabytków. Gmina angażowała się również w działania edukacyjne i promocyjne, mające na celu zwiększenie świadomości mieszkańców i turystów na temat wartości dziedzictwa kulturowego. Organizowane były różnorodne wydarzenia i imprezy kulturalne, wystawy oraz warsztaty, które przybliżyły historię i znaczenie lokalnych zabytków. Ponadto, gmina dbała o odpowiednie oznakowanie i udostępnienie informacji o obiektach zabytkowych, co zwiększało ich dostępność dla zwiedzających. Na uwagę zasługuje jednak brak odpowiedniego ujęcia zagadnień związanych

¹⁸ https://zabytek.pl/pl/obiekty/zabytek?inspire_id=PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_24_ZZ.26719&rejestr=rejestr-zabytkow (dostęp: 27.12.2023 r.);
https://zabytek.pl/pl/obiekty/zabytek?inspire_id=PL.1.9.ZIPOZ.NID_E_24_BK.325788&rejestr=ewidencja-zabytkow (dostęp: 27.12.2023 r.);

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

z ochroną i promocją istniejących zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego w obowiązujących dokumentach strategicznych i planistycznych.

W tabeli poniżej zestawiono mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia. Zdiagnozowane mocne strony oraz szanse dają możliwość dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego regionu z uwzględnieniem wartości historycznych i kulturowych tego obszaru. Należy jednak zwrócić uwagę na występujące nadal słabe strony w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, a także na potencjalne zagrożenia, które mogą powodować negatywne skutki dla ochrony obiektów i obszarów zabytkowych zlokalizowanych w granicach gminy.

Tabela 8. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy Poraj

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> — zachowane obiekty architektury sakralnej oraz mieszkalnej i gospodarczej, — występowanie stanowisk archeologicznych, — dziedzictwo historyczne gminy, — kultywowanie dziedzictwa niematerialnego, — funkcjonujące instytucje kultury, — systematyczna poprawa stanu obiektów zabytkowych, — szlaki turystyczne przebiegające przez obszar gminy, — położenie w rejonie atrakcyjnym turystyczno-rekreacyjne, — promocja historii i dziedzictwa kulturowego na stronie gminy i w popularnych mediach społecznościowych. 	<ul style="list-style-type: none"> — brak odpowiedniego ujęcia zagadnień związanych z ochroną i promocją istniejących zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego w obowiązujących dokumentach strategicznych i planistycznych, — konkurencja turystyczna ze strony gmin sąsiednich, — niewystarczające środki na renowację zabytkowych obiektów, — wiele obiektów zabytkowych, niebędących własnością gminy, wymaga podjęcia prac konserwatorskich lub remontowych.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> — rosnąca świadomość mieszkańców nt. znaczenia krajobrazu kulturowego i obiektów zabytkowych jako produktu turystycznego, — wzrost roli mediów w popularyzowaniu tematów historycznych oraz tematów dotyczących zabytków i ich ochrony, — możliwość rewaloryzacji znaczącej części obiektów zabytkowych z wykorzystaniem środków krajowych i dotacji unijnych, — możliwość pozyskania dotacji na prace konserwatorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych ze środków finansowych pochodzących z różnych źródeł, — kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych, — prowadzenie dalszych badań archeologicznych, 	<ul style="list-style-type: none"> — ryzyko wystąpienia negatywnych zdarzeń losowych mogących uszkodzić lub zniszczyć obiekty zabytkowe, — brak możliwości podjęcia prac remontowo – konserwatorskich przy obiektach stanowiących dziedzictwo kulturalne będących własnością prywatną, — trudności w pozyskiwaniu środków zewnętrznych, głównie przez prywatnych właścicieli, — degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzenie elementów nowej zabudowy nienawiązujących do historycznego charakteru miejscowości, — samowolne działania na zabytkach – prowadzenie prac bez zezwoleń, niezgodnie ze sztuką budowlaną i zasadami konserwatorskimi, — budowa nowych elementów stwarzających dysonans w krajobrazie kulturowym, np.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

— uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w programach, strategiach i planach rozwoju gminy.	nośniki reklamowe, maszty i stacje bazowe telefonii komórkowej, itp.
--	--

Źródło: Opracowanie własne

7. Założenia programowe

7.1. Priorytet programu opieki nad zabytkami

Po przeprowadzeniu analizy, określono priorytet realizacji Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028. Celem podjęcia wieloletnich i kompleksowych działań jest poprawa stanu obiektów zabytkowych, ale także ochrona dziedzictwa kulturowego i budowanie tożsamości regionalnej, jak również promowanie dotychczasowego dorobku lokalnej społeczności wśród mieszkańców gminy i turystów.

W ramach przedmiotowego Programu wyznaczono następujący priorytet:

Ochrona dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Poraj.

7.2. Kierunki działań i zadania programu opieki

W ramach wymienionego priorytetu wytyczono poszczególne zadania do realizacji.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Tabela 9. Zadania przyjęte przez gminę Poraj

Zadanie	Opis zadania	Termin realizacji	Planowane źródło finansowania
Utrzymanie grobów i cmentarzy wojennych położonych w Gminie Poraj	Zadanie polegać będzie na utrzymaniu grobów i cmentarzy wojennych położonych w Gminie Poraj - renowacja zbiorowej mogiły wojennego na cmentarzu w Poraju.	2025-2028	Środki własne Gminy Poraj; Środki zewnętrzne;
Pomoc i wsparcie właścicieli zabytków w ubieganiu się o finansowanie zewnętrzne prac z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami.	Zadanie obejmować będzie udzielanie pomocy informacyjnej i administracyjnej dla właścicieli zabytków z obszaru gminy w ubieganiu się o finansowanie zewnętrzne prac z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami.	2025-2028	Środki własne Gminy Poraj; Środki zewnętrzne;
Umieszczanie tablic informacyjnych przy obiektach zabytkowych.	Zadanie polegać będzie na umieszczaniu tablic informacyjnych przy obiektach zabytkowych, które pomogą w promocji dziedzictwa narodowego poprzez zapewnienie obiektom rozpoznawalności oraz będą przeciwdziałać ewentualnym aktom wandalizmu lub nieumyślnemu naruszaniu zabytkowej substancji przez użytkowników.	2025-2028	Środki własne Gminy Poraj; Środki zewnętrzne;
Udostępnienie informacji o zabytkach na stronie internetowej.	Głównym celem zadania jest zwiększenie świadomości społeczeństwa na temat dziedzictwa kulturowego poprzez dostarczanie ogólnodostępnych informacji edukacyjnych na temat zabytków i obiektów zabytkowych. Gmina zamierza udostępniać bieżące informacje dotyczące opieki nad zabytkami na swojej stronie internetowej oraz na oficjalnych profilach w popularnych mediach społecznościowych.	2025-2028	Środki własne Gminy Poraj; Środki zewnętrzne;
Opracowanie mapy zabytków jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego.	Zadanie obejmuje opracowanie mapy zabytków jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego. Opracowana mapa będzie następnie udostępniona mieszkańcom,	2025-2028	Środki własne Gminy Poraj; Środki zewnętrzne;

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Zadanie	Opis zadania	Termin realizacji	Planowane źródło finansowania
	turystom oraz także zainteresowanym podmiotom przez ogólnodostępne kanały informacji m.in. Internet czy w formie wersji papierowej.		
Opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z uwzględnieniem zabytków i obszarów podlegających ochronie.	Zadanie polegające na uwzględnianiu przy opracowywaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego zapisów odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.	2025-2028	Środki własne Gminy Poraj; Środki zewnętrzne;
Wdrażanie zapisów gminnych/ lokalnych programów rewitalizacji w realizacji zagospodarowania przestrzennego (w tym w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego).	Zadanie obejmować będzie wdrażanie zapisów gminnego programu rewitalizacji w realizacji zagospodarowania przestrzennego (w tym w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego) w celu ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.	2025-2028	Środki własne Gminy Poraj; Środki zewnętrzne;

Źródło: Opracowanie własne

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2021 poz. 81)¹⁹ precyzuje zawarte w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wymagania względem osób prowadzących prace przy obiektach zabytkowych.

Rozporządzenie określa tryb wydawania pozwoleń na:

- prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- prowadzenie prac restauratorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- prowadzenie prac restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- prowadzenie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- prowadzenie badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- prowadzenie badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- prowadzenie badań architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- przemieszczenie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków,
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru zabytków, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje,
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków,
- zmianę przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru zabytków lub sposobu korzystania z tego zabytku,
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16b i 16c ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, oraz napisów;
- prowadzenie badań archeologicznych;
- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania,
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;

¹⁹ zmienione Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

— podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru zabytków.

Rozporządzenie określa także dane i informacje, które powinny zawierać wnioski o wydanie ww. pozwoleń, dokumentacja dołączana do tych wniosków, niezbędna do ich rozpatrzenia, dane i informacje, które zawierają te pozwolenia oraz warunki, które mogą zostać w nich zastrzeżone, a także elementy, które zawiera dokumentacja prac konserwatorskich i prac restauratorskich prowadzonych przy zabytku ruchomym wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz dokumentacja badań archeologicznych.

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w niniejszym Programie będą wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

- a) **instrumentów prawnych** – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, budowę parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru lub wojewódzkiej ewidencji zabytków obiektów będących własnością Gminy Poraj, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- b) **instrumentów finansowych** – obejmujących między innymi finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością Gminy Poraj, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
- c) **instrumentów koordynacji** – obejmujących między innymi realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- d) **instrumentów społecznych** – obejmujących m.in. działania edukacyjne i promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- e) **instrumentów kontrolnych** – obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Program opieki nad zabytkami, po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przedstawiony Radzie Gminy Poraj, w celu przyjęcia go uchwałą (zgodnie z pkt 3 art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Program opracowywany

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

jest na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Wójt Gminy Poraj jest odpowiedzialny za sporządzanie co dwa lata sprawozdań z realizacji zadań Programu i przedstawienie ich Radzie Gminy.

Głównym odbiorcą niniejszego Programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców gminy. Program powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących: inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad nimi oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

W poniższej tabeli przedstawiono przykładowe kryteria prowadzenia oceny realizacji Programu.

Tabela 10. Kryteria prowadzenia oceny realizacji Programu

Nazwa zadania	Wskaźniki
Pomoc i wsparcie właścicieli zabytków w ubieganiu się o finansowanie zewnętrzne prac z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami.	<ul style="list-style-type: none"> Liczba zabytków, w ramach których przeprowadzono prace remontowo-konserwatorskie; Kwota pozyskanych środków zewnętrznych na prace remontowo-konserwatorskie zabytków; Liczba obiektów zabytkowych, w ramach których przeprowadzono prace porządkowe;
Umieszczanie tablic informacyjnych przy obiektach zabytkowych	<ul style="list-style-type: none"> Liczba umieszczonych tablic informacyjnych na zabytkach;
Udostępnienie informacji o zabytkach na stronie internetowej	<ul style="list-style-type: none"> Liczba zamieszczonych informacji o zabytkach na stronie internetowej gminy;
Opracowanie mapy zabytków jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> Liczba opracowanych mapy zabytków;
Opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z uwzględnieniem zabytków i obszarów podlegających ochronie	<ul style="list-style-type: none"> Liczba opracowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w których zawarto zapisy odnoszące się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;
Wdrażanie zapisów gminnych/ lokalnych programów rewitalizacji w realizacji zagospodarowania przestrzennego (w tym w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego)	<ul style="list-style-type: none"> Liczba zrealizowanych projektów z gminnego programu rewitalizacji dotyczących opieki nad zabytkami.

Źródło: Opracowanie własne

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Art. 71 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami mówi, iż *w zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku. Ponadto sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.*

Zgodnie z art. 73 ustawy podmioty będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające zabytek w trwałym zarządzie albo będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, mogą ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru albo prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Z kolei zgodnie z art. 74 ustawy dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez:

- 1) ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków budżetu państwa, z części, której dysponentem jest ten minister;
- 2) wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda.

Dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa jest udzielana ze środków budżetu państwa, z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Zgodnie z art. 81 w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Poniżej przedstawiono możliwe źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych. Zasadne jest sprawdzenie możliwości ubiegania się o wsparcie w instytucjach każdorazowo przed złożeniem wniosku o dotację.

Istnieje możliwość finansowania zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami z następujących źródeł:

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

- Rady Gminy Poraj (budżet gminy Poraj);
- Rady Powiatu w Myszkowie (budżet powiatu);
- Sejmiku Województwa Śląskiego (budżet województwa);
- Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda);
- Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego) oraz innych ministrów;
- Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (w ramach programu „Ochrona i przywracanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej” oraz Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej);
- Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach;
- Środków Unii Europejskiej i innych środków pomocowych (m.in. Fundusze Europejskie 2021-2027);
- Rządowego Funduszu Inwestycji Lokalnych w ramach Funduszu Przeciwdziałania COVID-19;
- Funduszu Kościelnego w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji (dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).
- Środków prywatnych (osoby fizyczne, organizacje pozarządowe - stowarzyszenia, fundacje, kościelne osoby prawne);

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

11. Załączniki

Załącznik 1. Wykaz zabytków nieruchomych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Poraj

Załącznik 2. Wykaz stanowisk archeologicznych na terenie gminy Poraj

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Załącznik 1. Wykaz zabytków nieruchomych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Poraj

Lp.	Adres	Nazwa obiektu	Datacja	Forma ochrony
1.	Choroń, ul. Częstochowska 4	Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Jana Chrzciciela	1657 r., 1911-1912 r., 1949-1952 r.	Rejestr zabytków nr A/912/2021 z 29 listopada 2021 r.
2.	Choroń, ul. Partyzantów 45G	Ogród dworski	XIX w.	Rejestr zabytków nr 417/60 z 15 marca 1960 r.
3.	Choroń, ul. Częstochowska	Budynek w ogrodzeniu kościoła	1920 r.	
4.	Choroń, ul. Częstochowska 3	Plebania	1916 r.	
5.	Choroń	Cmentarz parafialny rzymsko-katolicki	pocz. XX w.	
6.	Choroń, ul. Wolności	Kaplica	1920 r.	
7.	Choroń, ul. Źródłana 2	Budynek murowany	I. 20. XX w.	
8.	Choroń, ul. Wolności 39	Dom drewniany	I. 20. XX w.	
9.	Gęczyn	Kapliczka pw. św. Jana Nepomucena	pocz. XX w.	
10.	Gęczyn 9	Dom drewniany	I. 20. XX w.	
11.	Gęczyn 46	Dom drewniany	b.d.	
12.	Gęczyn 50	Dom drewniany	I. 20. XX w.	
13.	Kuźnica Folwark	Kaplica murowana	b.d.	
14.	Kuźnica Stara 19	Dom drewniany	1910 r.	
15.	Masłońskie, ul. Sportowa	Pozostałości parku pofabrycznego	ok. 1920 r.	
16.	Masłońskie, ul. Sportowa 4	Dom drewniany	b.d.	
17.	Poraj, ul. Górnicza 7	Dom mieszkalny, drewniany	1920 r.	
18.	Poraj, ul. Kolejowa 1	Dom mieszkalny	1. poł. XX w.	
19.	Poraj, ul. Kolejowa 3	Dom mieszkalny	1. poł. XX w.	
20.	Poraj, ul. Kolejowa 5	Budynek stacyjny, ob. nastawnia oraz budynek mieszkalny	1847-1849 r.	
21.	Poraj, ul. Kolejowa	Budynek wieży ciśnień przy linii kolejowej	1847-1849 r.	
22.	Poraj, ul. Leśna 5	Dom mieszkalny	1907 r.	
23.	Poraj, ul. Mickiewicza 2	Dom	1923 r.	
24.	Poraj, ul. Mickiewicza 10	Dom drewniany	1904 r.	
25.	Poraj, ul. Piłsudskiego 6	Dom murowany	1930 r.	
26.	Poraj, ul. Piłsudskiego 14	Dom murowany	ok. 1935 r.	
27.	Poraj, ul. 3 maja 3	Dom murowany	1930 r.	
28.	Poraj, ul. 3 maja 11	Dom murowany	1930 r.	
29.	Poraj, ul. 3 maja 13	Dom	1920 r.	

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Lp.	Adres	Nazwa obiektu	Datacja	Forma ochrony
30.	Poraj, ul. 3 maja 26	Dom drewniany	1. poł. XX w.	
31.	Poraj, ul. Chopina	Cmentarz parafialny	1933 r.	
32.	Żarki Letnisko, ul. Kąpielowa 1	Dom drewniany	1950 r.	
33.	Żarki Letnisko, ul. Spokojna	Cmentarz parafialny	1940 r.	
34.	Żarki Letnisko-Dzierżno, ul. Okrężna	Kapliczka drewniana	1. poł. XX w.	

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Załącznik 2. Wykaz stanowisk archeologicznych na terenie gminy Poraj

L.p.	Adres	Numer AZP	Nr stanowiska na obszarze AZP	Nr stanowiska w miejscowości	Funkcja obiektu	Chronologia	Kultura
1.	Dębowiec	89-49	1	1	Cmentarzysko	?	—
2.	Poraj	89-49	2	1	Osada	epoka brązu	kultury łużycka
3.	Jastrząb	89-49	10	1	Pole szybowo-wydobywcze	okres nowożytny	—
4.	Gęzyn	90-49	1	1	Osada	średniowiecze, okres nowożytny	—
5.	Kuźnica Stara	90-49	2	1	Ślad osadnictwa	epoka kamienia	—

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poraj na lata 2025-2028

Spis tabel i rysunków

Tabela 1. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania miejscowego na terenie gminy Poraj ..	15
Tabela 2. Położenie fizyczno-geograficzne Gminy Poraj.....	23
Tabela 3. Zarys historii wybranych miejscowości z obszaru gminy	26
Tabela 4. Układy ruralistyczne wybranych miejscowości z obszaru gminy	29
Tabela 5. Miejsca pamięci narodowej znajdujące się na obszarze gminy Poraj	33
Tabela 6. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się na terenie gminy Poraj wpisanych do rejestru zabytków.....	44
Tabela 7. Stan techniczny poszczególnych zabytków znajdujących się Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Poraj.....	47
Tabela 8. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy Poraj.....	51
Tabela 9. Zadania przyjęte przez gminę Poraj.....	53
Tabela 10. Kryteria prowadzenia oceny realizacji Programu.....	57
Rysunek 1. Położenie Gminy Poraj na tle powiatu myszkowskiego i województwa śląskiego.....	24
Rysunek 2. Murowana kapliczka pw. św. Jana Nepomucena w Gęzynie (lewa góra), murowana kapliczka w Kuźnicy Folwark (prawa góra), drewniana kapliczka w miejscowości Żarki Letnisko-Dzierżno (dół)	34
Rysunek 3. Część wystawy Centrum Edukacji Regionalnej	38
Rysunek 4. Koła Gospodyń Wiejskich funkcjonujące na terenie gminy.....	41

Spis załączników

Załącznik 1. Wykaz zabytków nieruchomych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Poraj....	61
Załącznik 2. Wykaz stanowisk archeologicznych na terenie gminy Poraj	63